

Rs. 10/-

चांदोबा

Fullscreen 127 8 /68

सेनापतीचे मत

अनंतवर्मा ही सौवीर देशाचा राजा होता. त्याच्या घोडदळाचा सेनापती चंद्रपाल होता. शेजारच्या राज्यांबरोबर सौवीर देशाला लढावे लागत होते. त्या लढायांत शत्रूंवर आक्रमण करण्यांत आणि त्यांचे डावपेंच हाणून पाडण्यांत चंद्रपाल अत्यंत यशस्वी होत असे. त्यामुळें समृद्ध सौवीर देशावर हल्ला करण्यास शत्रू नेहमीच घाबरत असे.

आता चंद्रपाल म्हातारा झाला होता. त्याने निवृत्त होण्याचा निर्णय घेतला. त्याला राजाने संमती द्यावी म्हणून चंद्रपालने राजाला विनंती केली. राजाचाही नाईलाज झाला. या निर्णयाला संमती देताना राजाने सांगितले, "चंद्रपाल, तुझ्या या इच्छेचा मी अनादर करु शकणार नाही. मला वाटतं कीं तुझ्यानंतर सेनापतीपद गौरीनाथला देणं योग्य ठरेल. त्याच्याबद्दल तुझं काय मत आहे. ते सांगशील कां?"

"माझ्या मते गौरीनाथ त्या पदाला योग्य आहे." चंद्रपालने उत्तर दिलं. त्यावेळीं राजाच्याशेजारी प्रधानमंत्री बसलेला होता. त्याने चटकन म्हटलं, "पण गौरीनाथच्या मनांत तुमच्याबद्दल चांगले मत नाही दिसत!"

चंद्रपाल त्यावर म्हणाला, "महाराजांना गौरीनाथबद्दल माझं मत हवं होतं. त्यांनी गौरीनाथचे मत कुठे विचारलंय?"

- कौसल्या

चांगुलपणाचा महिमा

विष्णुस्वामी रामापूरमधें राहात होता. त्याची मुले लहान होती, तेव्हां जमीनदाराने कृष्णापुरमधें त्याला राहण्यासाठी जागा व पांच ओकराचा सुपीक जमिनीचा तुकडादेखील दिला. म्हणून तो कृष्णापुरला राहायला झाला.

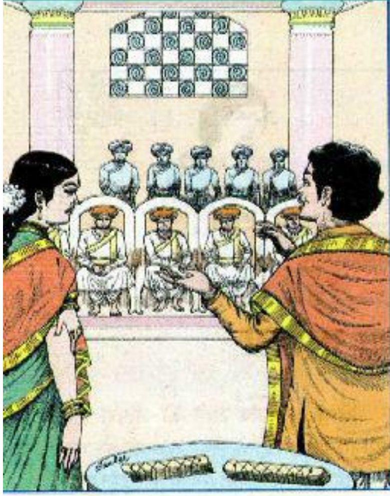
आता त्याच्या दोन्ही मुली मोठ्या झाल्या व त्यांची लग्नें चांगल्या घराण्यांत झाली. त्यांचा एकुलता एक मुलगा माधव आता विवाहयोग्य वयाचा होता. तोही विष्णुस्वामीसारखाच हुशार विद्वान होता, स्वभावाने सौम्य व सुशील होता. म्हणून त्याच्यासाठी अनेक वधूपिते चौकशी करायला येत होते.

एक दिवस विष्णुस्वामीची पत्नी महालक्ष्मी हिने आपल्या मुलाला म्हटले, "बाळ, कितीतरी मुली तुला सांगून येत आहेत. पण या विषयी मला तुला कांही सांगायचे आहे.

"तुला ठाऊकच आहे कीं आपण पूर्वी रामापुरांत राहात होतो. तेव्हां तू लहान होतास. आपल्या घराच्या शेजारी रामशास्त्री राहात होते. त्यांचा परिवार मोठा होता. त्यांना पांच मुली होत्या. लक्ष्मी किंवा सरस्वती, दोघींची कृपादृष्टी त्यांच्यावर नव्हती, म्हणून आपण नेहमी त्यांच्या अडीअडचणीला मदत करीत होतो. त्यावेळीं त्यांची तिसरी मुलगी श्रीदेवी, तेव्हां पांच वर्षांची होती. ती फार सुरेख होती, आणि नेहमी आपल्या घरी येतजात असायची.

मोठी गोड बोलायची आणि मला तर ती फारच आवडत होती. "माझी सूनबाई" असं तिला म्हणून मी तिचा पापा घेत होते. आणि माझ्या मुलीसारखेच तिचे लाड करीत होते.

कृष्णापुरला येण्यापूर्वी माझ्या लक्षांत आलं कीं रामशास्त्रींच्या बायकोला आपण तिथून जाणार याचं फार वाईट वाटत होतं. तिला

समजावत मी म्हटलं होतं, ''अग, वाईट वाटून घेऊं नकोस. आम्ही गेलो तरी आपले संबंध कांही तुटणार नाहीत, बघ! मी श्रीदेवीला नक्की माझी सून करुन घेईन.

''तुझ्या वडिलांनी त्यावेली या बोलण्यावर मान डोलावली होती. तेव्हां मला वाटतं कीं दुसऱ्या मुलींच्याबद्दल विचार करण्यापूर्वी एकवार आपण रामापुरला जाऊन येऊं आणि मुलगी बघून येऊं.''

आईचे बोलणे ऐकून माधव थोडा वेळ गप्प बसला. त्याने हळूंच म्हटलं, ''तुम्ही दिलेल्या या शब्दाबद्दल मला अगोदर सांगितलं असतंत तर बरं झालं असतं.''

माधवला श्रीदेवीचा प्रस्ताव पटलेला नव्हता हे महालक्ष्मीच्या लगेच लक्षांत आलं. तिने जेव्हां त्याचं कारण सांगण्याचा त्याला आग्रह केला, तेव्हां माधवने उत्तर दिलं, ''आई, आपलं घराणं सर्व सुशिक्षित मंडळींचं आहे. म्हणून आपल्या घरी येणारी सूनदेखील शिकलेली व सुशील असली पाहिजे. म्हणून रामशर्माजींनी जेव्हां मला त्यांची मुलगी शारदा हिच्याबद्दल विचारले तेव्हां मी नकार देऊं शकलो नाही. म्हणजे मी त्यांना 'होय' म्हटलेलं नाही. दसऱ्यानंतर ते इथें येऊन तुमच्याशी याविषयी बोलणार आहेत.''

महालक्ष्मी तोंड मिटून गप्प बसली. तिकडे राजधानींतल्या विद्वानांच्या सभेंत विजयी होऊन रामशर्मा व शारदा परत गेले होते. माधव व महालक्ष्मी यांच्या बोलण्यांत शारदाचा विषय अनेकवेळा येत होता. रामशर्मा दरबारांत पंडित होते. शारदादेखील पंडिता होती. नुकत्याच झालेल्या वादविवाद सभेंत शारदाने माधवखेरीज इतर सर्व स्पर्धकांना आपली विद्या आणि वाक्चातुर्य दाखवून हरवले होते. आपल्या मुलीला हरवणाऱ्या माधवचे अभिनंदन करीत रामशर्मानि त्याला आपल्या घरी येण्याचे निमंत्रण दिले होते.

आईच्या चेहऱ्यावरचे बदलते भाव पाहून माधव तिला म्हणाला, ''आई, तू माझ्याबद्दल गैरसमज करुन घेऊं नकोस. याबाबतीत मी स्वतंत्रपणें निर्णय मुळींच घेणार नाही. तुला वाईट वाटेल म्हणून मी रामशर्माबद्दल कांही बोललो नव्हतो. माझ्या मनांत तुझ्याविषयी जे प्रेम पूर्वी होते ते तसेच आहे.''

एक दीर्घ श्वास घेत महालक्ष्मी म्हणाली, ''ठीक आहे. प्रथम या सगळ्या गोष्टी तुझ्या वडिलांना तू प्रथम सांग. याचा निर्णय त्यांनाच घेऊं दे.''

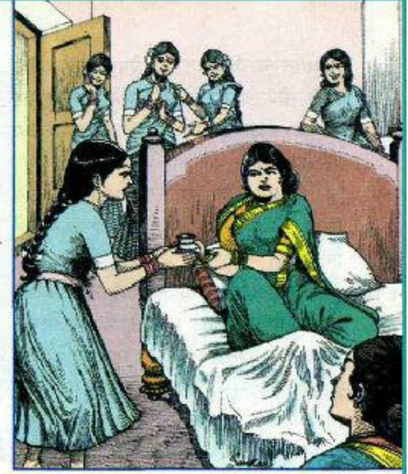
पण सगळं सांगितल्यानंतरदेखील विष्णुस्वामीला कांही निर्णय घेता येईना. आईवडिलांची मानसिक घालमेल पाहून माधवने स्वतःच निर्णय घेऊन सांगितले, ''आई, तू रामशास्त्रींना जो शब्द दिला होतास, तसा कोणताही शब्द मी रामशर्माजींना दिलेला नाही. म्हणून कांही ठरवण्याच्यापूर्वी आपण श्रीदेवीला भेटून येऊं या.''

चांगला दिवस बघून तिघेही रामापुरला गेले. अचानक सहकुटुंब आलेल्या विष्णुस्वामींना पाहून रामशास्त्री व त्यांची पत्नी चकित झाले, पण नंतर त्यांचा हेतू समजल्यानंतर ते निराश झाले.

कांही वेळानंतर रामशास्त्रीने गदगदलेल्या आवाजांत म्हटलं, ''विष्णुस्वामी, अनेक वर्षांपूर्वी दिलेलं वचन लक्षांत ठेवून तुम्ही इथें याल अशी आम्ही स्वप्नांतदेखील कल्पना केली नव्हती. मला वाईट इतकंच वाटतं कीं आपल्या चांगुलपणाचा फायदा मला घेता येत नाही. जर श्रीदेवी आमच्याजवळ असती तर मी लगेच कन्यादान केलं असतं.''

हे ऐकून विष्णुस्वामीने आतुरतेने विचारलं, ''श्रीदेवी कुठे आहे? कुठे गेली होती ती?''

रामशास्त्रीने सांगितलं, ''तुम्ही इथून निघून

गेल्यानंतर एका महिन्यानंतर मूलबाळ नसलेले एक पंडित पत्नीसह इथें रंगनाथाच्या मंदिरात मूल व्हावं म्हणून महापूजा करायला आले होते. ते उन्हाळ्याचे दिवस होते. उन्हाचा तडाखा सहन होईना म्हणून मंदिरातून परत आल्यानंतर पंडित व त्यांची पत्नी कडुनिंबाच्या सांवलीत जरा विश्रांति घ्यायला थांबले. त्यांची ती केविलवणी अवस्था बघून आम्ही त्यांना आंत येण्यास सांगितले. तेवढ्यांत पंडिताची पत्नी घेरी येऊन बेशुद्ध पडली.

माझी पत्नी आणि श्रीदेवीच्या मदतीने आम्ही त्या बाईंना घरांत आणले. नंतर गांवातल्या मोठ्या वैद्यांना बोलावून बाईची तपासणी केली. आठवडाभर ते वैद्य तपासणी करीत होते. त्या

दिवसांत त्यांची जमेल तशी प्रेमाने शुश्रूषा सेवा केली. लौकरच पंडिताच्या पत्नीला आराम वाटू लागला. हळूहळू दोन्ही कुटुंबांत एकमेकांचा परिचय वाढला.

"हे सारं ठीक आहे. पण श्रीदेवीचं काय झालं ते नाही सांगितलंत?" विष्णुस्वामीने विचारलं.

"तेच तर सांगतोय. त्या पंडिताने श्रीदेवीला मोठ्या प्रेमाने जवळ बसवले, आणि तिच्या डोक्यावरुन हात फिरवून तो म्हणाला, "मला वाटतं, ही सारी रंगनाथाची कृपा आहे आमच्यावर! सहा वर्षांची ही सर्वगुणसंपन्न मुलगी त्याने आम्हाला प्रसाद म्हणून दिली आहेसं दिसतं. या छोटीला आम्ही दत्तक घेऊं. तुमची कांही हरकत आहे कां?" हे म्हणताना त्या पंडिताचे डोळे सारखे भरुन येत होते. आम्हाला वाटलं कीं यांच्यामुळें श्रीदेवी सुखांत राहील. म्हणून आम्ही काळजावर दगड ठेवून त्यांचा प्रस्ताव मान्य केला."

"श्रीदेवीला कुणी दत्तक घेतलं होतं?" विष्णुस्वामी व माधव दोघांनी एकदम विचारलं.

त्यावर रामशास्त्रीने उत्तर दिलं, "त्यांचं नांव रामशर्मा आहे. श्रीदेवीला दत्तक घेतल्यानंतर त्यांना दरबारांत स्थान मिळाले. दत्तक घेताना त्यांनी तिचे नांव आपल्या आवडीनुसार बदलले व लक्ष्मीशारदा नांव ठेवले."

रामशास्त्रीचे बोलणें ऐकून विष्णुस्वामी, त्यांची पत्नी व मुलगा किती खूष झाले त्याचे वर्णन करणें अशक्य आहे. विष्णुस्वामीकडून सर्व सविस्तर हकीकत ऐकल्यानंतर रामस्वामीच्या कुटुंबातदेखील सगळ्यांना फारच आनंद झाला.

या घटनेनंतर दोन महिने झाल्यावर नवीन दांपत्य शारदा व माधवला आशिर्वाद देताना रामशर्माने विष्णुस्वामीला म्हटलं, "बघा हं व्याहीबुवा, चांगल्या मनाने केलेल्या कामाचे फळ किती चांगले असते! त्या श्रीरंगनाथाने तुम्हा सर्वांना रामापुरला नेले आणि हा चमत्कार दाखवला. त्यांत महालक्ष्मीची इच्छाही पूर्ण झाली आणि माधवच्या मनांतला हेतूही सफल झाला. हा सारा चांगुलपणाचा महिमा, बरं कां!"

माया सरोवर

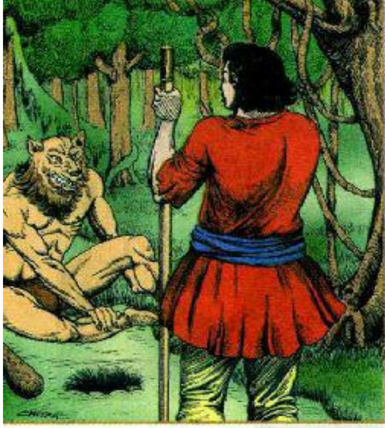
20

(सिद्धसाधकला जेव्हां समजलं कीं मायासरोवरेश्वर, जयशीलला आपल्याबरोबर घेऊन जात आहे, तेव्हां तो देखील जायला निघाला. त्यावेळीं त्याला जलवृक राक्षसांची बातमी कळली. त्यानंतर राजा कनकाक्ष आणि सिद्धसाधक जाऊं लागले; त्यांना जलवृक राक्षसांबरोबर लढत असलेले देवशर्मा व इतर लोक दृष्टीस पडले. त्यानंतर...)

नरभक्षी लोक आपली भूक भागवण्यासाठी जलवृक राक्षसांमधल्या कांहीजणांना पकडण्याची आशा धरुन त्यांच्यामागे धावत होते. पण राक्षस त्यांना कोणत्या दिशेने नेत आहेत इकडे त्यांनी लक्ष दिले नाही. त्यावेळीं दोन जलवृक राक्षस एका घनदाट वृक्षाच्या फांद्यांत लपून हे दृश्य बघत होते. ते लोक आपल्या राजाच्या आज्ञेनुसार त्या प्रदेशांत शत्रूची टेहळणी करण्यासाठी पहारा करीत होते.

झाडावरच्या जलवृक राक्षसांपैकीं एक आपल्या सहकाऱ्याला म्हणाला, "अरे ऐक! शत्रूच्या बळाची आपल्या राजाला कांहीच कल्पना दिसत नाही. यापूर्वी सरोवरांत झालेल्या लढाईंत आपण मायासरोवरच्या राजाच्या सेवकांना मारुन पळवून लावलं होतं, पण आता त्यांच्या मदतीसाठी कांही लोक आणखी पुढें येत आहेत. सांग, आता काय करायचं?"

दुसऱ्या जलवृकचं लक्ष भलतीकडेच होतं.

त्याची दृष्टी मायासरोवराकडे पळत जाणाऱ्या आपल्या जातभाईंवर आणि त्यांचा पाठलाग करणाऱ्या नरभक्षकांवर केंद्रित होती. त्यांच्यापासून थोड्या अंतरावर काठीच्या आधारीने लंगडत चालणारा हिरण्यपुरच्या सेनापतीचा मुलगा मंगलवर्मा याच्याकडे तो विस्मयाने बघू लागला.

मंगलवर्माकडे बोट दाखवून पहिल्या जलवृकने आपल्या जोडीदाराला म्हटले, "अरे बघ! याला जर नेऊन आपण आपल्या राजासमोर हजर केलं तर काय होईल? त्याच्याकडून आपल्याला नक्कीच समजेल कीं आत्ताच अरण्यांत जो राजा आला आहे त्यांच्याबरोबर किती सैनिक आहेत ते!"

"ते ठीक आहे. पण दोन तुकड्यांत विभागून मायासरोवराकडे जाणाऱ्या शत्रूंचं काय? त्यांच्या योजनेची माहिती काढून आपल्या राजाला अगोदरच सावध करायला नको कां?" दुसऱ्या जलवृकने म्हटलं.

"ते काम तूच बघ. ते लोक मायासरोवराकडे जात आहेत. यांत कांही गुप्त रहस्य नाही. या लंगड्याला मी खांद्यावर उचलून घेतो नि आपल्या राजाच्या हाती सोंपवतो." असं म्हणून पहिला जलवृक झाडावरुन खाली उतरला आणि मंगलवर्माच्या पाठोपाठ चालूं लागला.

आपल्यावर आलेल्या या नव्या संकटाचा अंदाज घेण्याच्या परिस्थितींत मंगलवर्मा नव्हता. पायीं चालणारे आणि घोडेस्वारदेखील आवेशाच्या भरांत त्याची सूचना विसरुन मायासरोवराकडे चालले होते. त्याला लवकर चालता येत नव्हते म्हणून तो मागे राहिला होता. सरोवरावर लौकर पोंचून त्यालाही जलवृक राक्षसांच्याबरोबर होणाऱ्या लढाईत भाग घ्यायचा होता. कारण त्याला वाटतं होतं कीं वीरतेचा निर्णय तलवारीपेक्षां शौर्यनिच होतो.

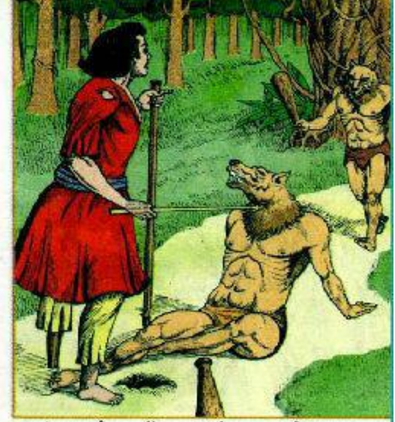
अशा विचारांत तो पुढे जात असताना पाठीमागून कांहीतरी आवाज ऐकूं आला. त्याने वळून मागे पाहिले. जलवृक राक्षस त्याला पकडण्यासाठी वेगाने पुढे येत होता, पण एका खड्ड्यांत त्याचा पाय अडकून तो पडला, आणि त्याच्या हातांतली दगडी गदा निसटून लांब फेकली गेली. त्याने पाय उचलायचा प्रयत्न केला. परंतु त्याचा पाय चांगलाच मुरगळला होता.

जलवृक राक्षस वेदनेने कळवळून ओरडत होता, "हे जलवृक देवा, तूच मला वांचव रे."

आपण मोठ्या संकटातून वांचलो आहेत हे मंगलवर्माच्या लक्षांत आले. तो जलवृक राक्षसाच्याजवळ जाऊन जोराने म्हणाला, "अरे, मला पकडायला आलास, पण खड्ड्यांत पाय दुखावला ना? तुला चांगला धडा मिळालाय. पण आत्ता यावेळीं अगोदर मला तुझ्या पायावर इलाज करायला हवा. तुझा राजा जलवृकनाथ आहे दूर; तो तुला आत्ता मदत करुं शकणार नाही. यापूर्वीं तुम्ही जलराक्षसांनी सरोवरेश्वरच्या महालावर हल्ला केला होता ना? त्यांत कोण जिंकलं? तू मला जर खरं सांगितलंस, तर मी संजीवनी सारखी वनौषधी तुझ्या पायावर बांधीन म्हणजे तुला चालता येईल."

हे शब्द ऐकल्यानंतर जलवृक कांहीतरी उत्तर देणार होता, तोंवर झाडाच्या फांद्यात लपलेला त्याचा साथीदार आपली गदा उचलून ओरडायला लागला, "अरे, मायासरोवरेश्वराच्या सेवका, मी याक्षणींच तुला या जगांतून नष्ट करुन टाकीन."

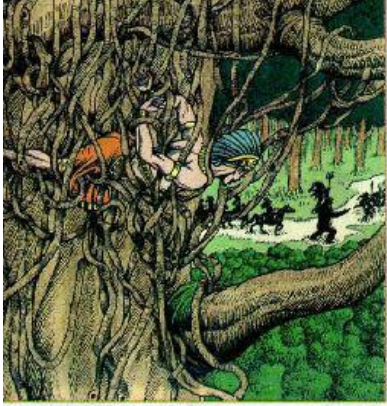
संकट ओळखून मंगलवर्माने आपली वैशाखीकाली काठीची मूठ वर खेंचली. क्षणार्धांत एक धारदार, चकचकीत, निमुळती तलवार बाहेर ओढली गेली. पाय मुरगळलेल्या जलवृकच्या कंठावर त्याने आपल्या तलवारीचे टोंक ठेवले, आणि आपल्याकडे येणाऱ्या दुसऱ्या जलवृक राक्षसाला म्हटलं, "अरे दुष्टा! ऐक, मी तीन अंक मोजतो. त्यापूर्वीं तू आपली गदा दूर फेंकून गुडघे टेकून रांगत माझ्यासमोर ये. असं केलं नाहीस तर तुझ्या मित्राचे मुंडके जमिनीवर पडलेले दिसेल, आणि त्यानंतर तुझी पाळी येईल. ऐक, अेक, दोन...!"

मंगलवर्माच्या तोंडातून 'तीन' शब्द येण्यापूर्वींच जलवृकने गदा दूर फेंकली आणि गुडघे टेकून तो कांपऱ्या आवाजांत म्हणाला, "मी तुझ्या स्वाधीन होण्याचे स्वीकारतो. पण माझ्या मित्राला मारुं नकोस."

"अरे भेदरट जलमूर्खा! तुझा मित्रधर्म कौतुकास्पद आहे. माझ्याबरोबर चल, मी तुला औषधी वनस्पतीची पाने दाखवतो." असं म्हणून मंगलवर्मा जवळच्या झाडीकडे वळला.

मंगलवर्माने झाडांची नीट पाहाणी करुन कांही जून पिकलेली पाने व कांही कोंवळी पाने तोडून हातावर ती चुरडली व त्यांची एक चकती करुन जलवृकच्या हातांत देत तो म्हणाला, "ऐक. ही औषधी चकती तुझ्या मित्राच्या गुडघ्यावर ठेवून त्यावर पट्टी बांध. निदान बारा तास तरी त्याने त्याजागी न हलता पडून राहिले पाहिजे. तरच हे औषध लागू पडेल."

हे दोघे जलवृक कांही खास कामासाठीच अरण्यांत आले असावेत आणि खरी गोष्ट सांगायची त्यांची इच्छा नाही असे मंगलवर्माला वाटले. मंगलवर्माने यापूर्वी कांही दिवस मायासरोवरमधें काढलेले होते. म्हणून त्याला तिथें जाण्याचा जवळचा मार्ग माहीत होता. पण ती काठी घेऊन त्या खांचखळग्यांच्या वाटेवरुन जाणें त्याला त्रासदायक होत होते.

तसाच लंगडत तो कांही वेळ चालत राहिला, तेव्हां एका उंच वृक्षावरुन कुणीतरी त्याला हांक मारली, "मंगलवर्मा!"

त्याला वाटलं झाडावरच्या एखाद्या भुतानेच हांक मारली असावी. त्याने वर पाहिले. एका मोठ्या वृक्षाच्या फांदीवर पसरलेल्या वेलींच्या जाळ्यांत अडकलेली कुणीतरी व्यक्ती त्याला दिसली. तो दुसरा तिसरा कुणी नसून मायासरोवरेश्वराच्या हंसांच्या रथाचा सारथी होता. रथ जेव्हां उलटला, तेव्हां तो रथांतून घसरुन त्या झाडावरच्या वेलींत अडकला आणि मरतामरता वांचला.

"अरे, तू वाचलास ना? फार आनंदाची गोष्ट आहे. खाली येण्यासाठी तुला एखादी फांदी मिळण्यासारखी नाही कां?"

हंसाच्या रथाच्या सारथीने होकारार्थी मान डोलावीत म्हटले, "वर्मा, हळूं बोल. यमदूतासारखा एकजण भयंकर नरवानरावर स्वार होऊन या वाटेने येतो आहे. मला वाटतं हे लोक म्हणजे आपले शत्रू जयशील व सिद्धसाधक असावेत."

हे ऐकून मंगलवर्माचा उत्साह उफाळून आला. त्याला वाटलं कीं त्या तुकडीत वैद्यदेव देवशर्माही असतील. म्हणजे त्यांच्याबरोबर तो लौकरच मायासरोवरापर्यंत पोंचेल.

"ह्या वेळीं हे लोक आपले शत्रू नाहीत. पण ते आपले मित्र आहेत कां ते मला नीट ठाऊक नाही. त्यांच्यामधे आपले हितचिंतक वैद्यदेवदेखील आहेत. मी तर पडलो लंगडा! झाडावर मला चढता येत नाही. तुला खाली उतरता येत नाही. म्हणून तू टाळ्या वाजवून त्या लोकांना इकडे बोलाव." मंगलवर्माने सुचवले.

सारथ्याला जेव्हां समजलं कीं त्या नरवानरावर स्वार झालेल्या व्यक्तीबरोबर वैद्यदेवदेखील आहे, तेव्हां त्याच्या जीवांत जीव आला. जर तो आणखी थोडा वेळ त्या फांदीवर अडकून राहिला तर कुणी नरभक्षक किंवा जलवृक राक्षसाने त्याला मारले असते.

हा विचार करुन रथसारथीने थोड्या अंतरावरुन जाणाऱ्या सिद्धसाधक, राजा कनकाक्ष आणि त्याचे अनुयायी यांच्याकडे बघून उंच स्वरांत पुकारले, "महाराज, मला वांचवा. मी या झाडावरच्या वेलींच्या जाळ्यांत गुरफटलो आहे."

त्याचा आवाज सर्वप्रथम नरवानराच्या कानीं पडला. आणि तो अचानक थांबला. त्याने मान उंचावून वर बघितले आणि आपल्या खांद्यावर बसलेल्या सिद्धसाधकास इशारा केला. तोपर्यंत सारथ्याने पुन्हां एकदा ओरडाओरड केली.

या वेळेला मात्र त्याचा आवाज सर्वांनी स्पष्ट ऐकला. देवशर्माने म्हटलं, "हा आवाज मायासरोवरेश्वराच्या रथाच्या सारथीचा वाटतो आहे. हंसांच्या रथांतून तो या भागांतच खाली पडला होता."

"वा, वा"! मी त्याला पकडीन. त्याच्याकडून त्याच्या मालकांची सगळी रहस्ये काढून घेईन. जयशीलने दाखवल्याप्रमाणें या सर्वांना या झाडांना बांधून टाकीन आणि महाकालाला त्यांचे बळी चढवीन." असं म्हणून सिद्धसाधकाने नरवानराला हांकलले.

त्याबरोबर नरवानर खूप जोरांत पळायला लागला आणि सारथीच्या झाडाखाली थांबला. त्यावर मंगलवर्मा म्हणाला, "सिद्धसाधका, झाडाच्या फांद्यांत अडकलेल्या आमच्या साथीला असेल तसा खाली उतरवला पाहिजे."

सिद्धसाधक ओरडून म्हणाला, "जय महाकाल की! हे सगळं मला आश्चर्यजनक वाटतंय. मायासरोवरेश्वरने केवळ कनकाक्ष राजाच्या मुलांनाच पळवून नेलं असं नाही, पण आता तर माझा मित्र जयशील यालाही तो घेऊन गेला आहे. परंतु तुम्ही तर असं बोलता आहात कीं जणूं तो आपला शत्रू नसून मित्र आहे."

सिद्धसाधकाला शांत करीत देवशर्मा म्हणाला, "सिद्धसाधक! यावेळीं आपला आणि मायासरोवरेश्वराचा भयानक शत्रू म्हणजे सरोवरांत आणखी एका ठिकाणीं राहात असणारे जलवृक राक्षस हे आहेत. आपण सर्वांनी मिळून जर त्यांचा सर्वनाश केला नाही, तर आपण कनकाक्ष राजाच्या मुलांना वांचवूं शकणार नाही. आता माझा होरा आहे कीं सध्यां सरोवर जलवृक राक्षसांच्या ताब्यांत आहे." तेवढ्यांत कनकाक्ष राजाही आपल्या सैनिकांसह तिथे येऊन पोंचला.

"अरे वीरांनो, मला वांचवा. एक भयंकर मोठा अजगर फांद्यावरुन सरपटत मला गिळून टाकायला येतो आहे!" रथाचा सारथी मोठ्याने ओरडून म्हणाला.

दुसऱ्याच क्षणीं सिद्धसाधकाने नरवानराला आपल्या हाताने खूण करीत आदेश दिला, "हे नरवानरा, वरती वेलींच्या जाळ्यांत गुरफटलेल्या व्यक्तीला खाली घेऊन ये."

नरवानर तत्काळ विजेच्या चपळाईने वरच्या डहाळीवर पोंचला. एका हाताने रथाच्या सारथ्याजवळ जाणाऱ्या अजगराला त्याने घट्ट पकडून ठेवले आणि दुसऱ्या हाताने सारथ्याला रानटी वेलींच्या जाळीमधून बाहेर ओढून काढले. नरवानराला पाहून सारथी थरथर कांपायला लागला व एक मजबूत फांदी पकडून म्हणाला, "आता मी खाली उतरुं शकेन."

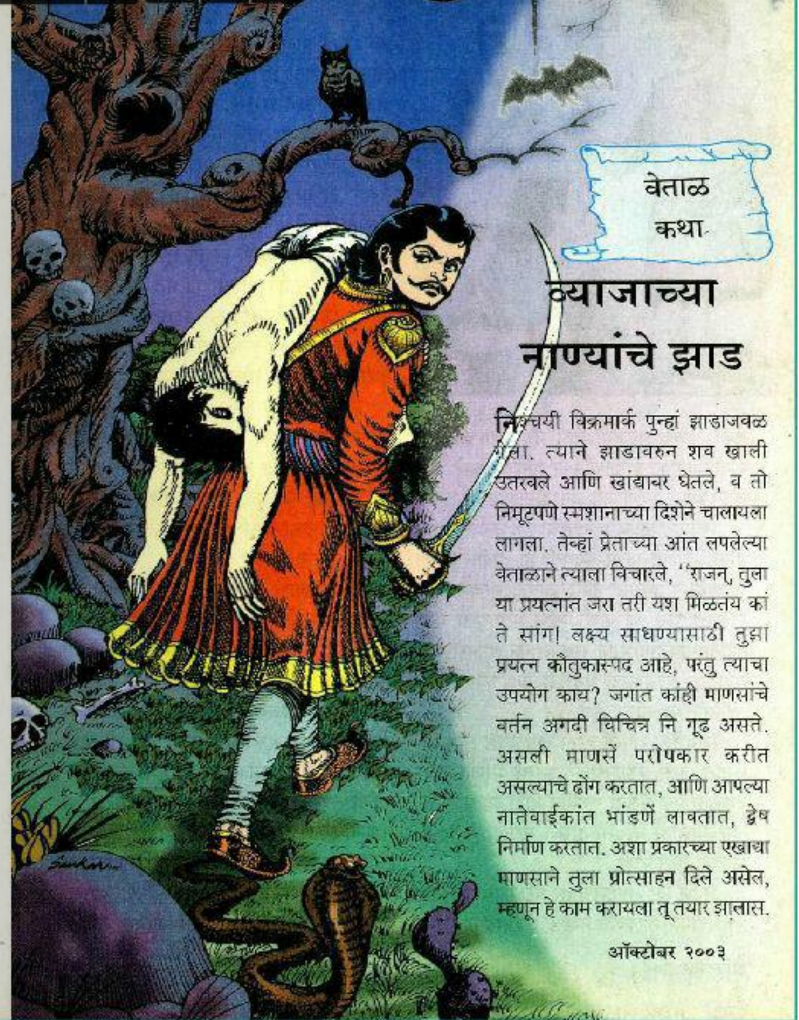
त्याचवेळीं जलवृक राक्षसांचा एक समूह दगडी गदा हातांत घेऊन तिथें आला आणि "जलवृकनाथ की जय" असं ओरडत त्यांच्यावर तुटून पडला.

जलवृक राक्षसांच्यात एक व्यक्तीं गेंड्यावर स्वार झाली होती. आपली गदा जोराने हालवीत धोक्याची सूचना देत म्हणाला, "हे बघा, आपल्या शत्रूंमधून एकजण देखील पळून जाता कामा नये."

झाडाच्या फांदीवरुन नरवानराने हे दृश्य पाहिले. तो जोराने गर्जना करत सुटला; त्यामुळें साऱ्या अरण्यांत त्याचा आवाज घुमला. आपल्या हातांतला अजगर चाबकासारखा झटकीत त्याने गेंड्यावर स्वार झालेल्या जलवृक राक्षसावर झेप घेतली.

(पुढल्या अंकात समाप्त)

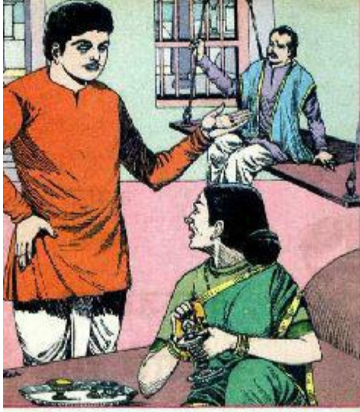

वेताळ कथा

व्याजाच्या नाण्यांचे झाड

निश्चयी विक्रमार्क पुन्हां झाडाजवळ गेला. त्याने झाडावरुन शव खाली उतरवले आणि खांद्यावर घेतले, व तो निमूटपणे स्मशानाच्या दिशेने चालायला लागला. तेव्हां प्रेताच्या आंत लपलेल्या वेताळाने त्याला विचारले, "राजन्, तुला या प्रयत्नांत जरा तरी यश मिळतंय कां ते सांग! लक्ष्य साधण्यासाठी तुझा प्रयत्न कौतुकास्पद आहे, परंतु त्याचा उपयोग काय? जगांत कांही माणसांचे वर्तन अगदी विचित्र नि गूढ असते. असली माणसें परोपकार करीत असल्याचे ढोंग करतात, आणि आपल्या नातेवाईकांत भांडणें लावतात, द्वेष निर्माण करतात. अशा प्रकारच्या एखाद्या माणसाने तुला प्रोत्साहन दिले असेल, म्हणून हे काम करायला तू तयार झालास.

तुला सावध करण्यासाठी मी तुला जडनाथ नांवाच्या एका व्यक्तीची गोष्ट सांगणार आहे. लक्ष देऊन ऐक." आणि वेताळाने पुढील गोष्ट सांगितली.

भद्रपुरांत मणिदीप नांवाचा एक धनवंत राहात होता. त्याची पत्नी वेदवती ही देखील संपन्न परिवारांतून आलेली होती. दोघेही सुस्वभावी व दिलदार होते. जे कुणी मदत मागायला येत, त्यांना मणिदीप भरपूर सहाय्य करीत असे. घरी येणाऱ्या प्रत्येकाचे वेदवती आईच्या मायेने आदरातिथ्य करीत असे.

सांचलेली संपत्ती बसून खाल्ली तर संपायला लागते असं म्हणतात. आता मणिदीपचा एकुलता एक मुलगा गुणदीप मोठा झाला होता. त्याच्यासाठी वडिलोपार्जित घराखेरीज बाकी कांहीही उरलं नाही.

आणि खरं सांगायचं तर घरी काय चाललंय हे गुणदीपला ठाऊकच नव्हतं. जडनाथ नांवाच्या एका मित्राबरोबर वैद्यकीचा अभ्यास शिकण्यासाठी तो सुदूर प्रांतात गेला होता. आपल्या मुलाचाच नव्हे, तर जडनाथच्या वैद्यकी शिक्षणाचा सारा खर्च मणिदीप करीत होता. जेव्हां विद्याभ्यास संपवून गुणदीप घरी परतला, तेव्हां घरांतल्या परिस्थितीची त्याला खरी कल्पना आली.

"पूर्वजांनी दिलेली संपत्ती तुम्ही खर्च करुन टाकलीत, आणि माझ्या हातांत आता फक्त करवंटी शिल्लक उरलीय असं दिसतंय. आता या अशा अवस्थेंत मी काय करावं तेच मला समजत नाही." गुणदीपने संतापून पित्याला सांगितलं.

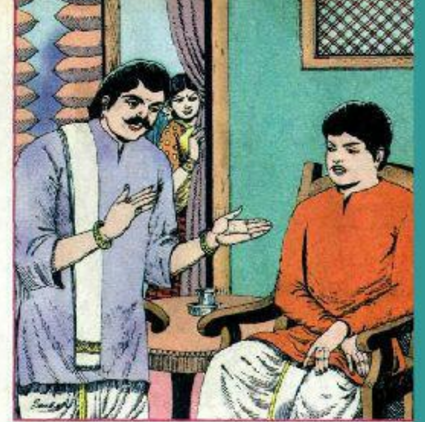
"पोरा, संपत्ती कधी स्थिर नसते. आपला चांगुलपणाच आपले रक्षण करीत असतो. तुझ्या वडिलांनी केलेल्या प्रत्येक गोष्टीला मी दुजोरा दिलेला आहे. जर तुला ही चूक वाटत असेल तर ही चूक आम्हा दोघांची आहे. अजूनही कांही आपण दुसऱ्यांच्यावर अवलंबून राहाणार नाही. राहायला हक्काचे घर आहे. तू जर वैद्यकीचा व्यवसाय सुरुं केलास तर तू ही रग्गड पैसा मिळवूं शकशील." असं म्हणून वेदवतीने मुलाची समजूत घालण्याचा प्रयत्न केला.

गुणदीपने वैद्यकीला सुरवात केली. त्यांतून थोडीफार कमाई सुरुं झाली, पण त्यावर तो संतुष्ट नव्हता. आणि त्याचं कारण होतं जडनाथ! वर्षभरांतच जडनाथचे उत्पन्न खूप वाढले, व दिवसेंदिवस त्याची प्रसिद्धी वाढत चालली. इतका चांगला वैद्य आजपर्यंत पाहिला नव्हता असं लोक आपसांत बोलायला लागले. त्याच्या औषधांत संजीवनी होती असं म्हणायला लागले. दूरदूरच्या प्रांतांतून तपासणी करुन घ्यायला लोक जडनाथकडे येऊं लागले. साहजिकच, संपत्तीचा ओघ वाढायला लागला.

"तुमच्याच पैशावर जडनाथ वैद्यकी शिकला आणि आता तो तुमच्या मुलाचा प्रतिस्पर्धी बनला आहे. तुमच्यामुळेंच माझी संपत्ती गेली आणि माझा व्यवसायही निरर्थक ठरायला लागला." गुणदीप आपल्या वडिलांवर आरोप करीत राहिला.

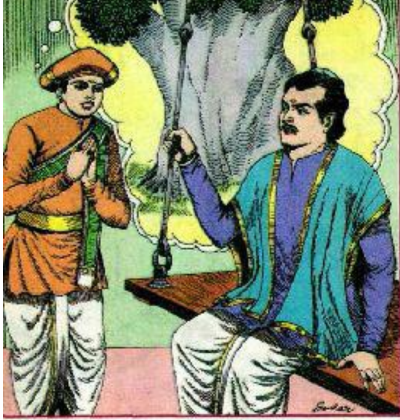
"अरे बाळ, तुझीही कमाई कांही कमी नाही. वैद्यकीच्या वृत्तींत सेवा ही महत्वाची असते. तुझ्याकडून जमेल तितकी लोकांची सेवा कर, त्यांच्या उपयोगी पडत राहा. तेव्हां लोक तुला मान देतील, तुला मोठेपणा देतील. जे आपल्या-जवळ नाही असं तुला वाटतं ना, ते म्हणजे एक भ्रामक कल्पना आहे." मणिदीपने देखील गुणदीपला खूप समजावून सांगण्याचा प्रयत्न केला. त्याची नजर फक्त कमाईवरच होती, आणि ती तर कांही केल्या जास्ती वाढत नव्हती.

ही गोष्ट त्या शहरांतला तांदळाचा व्यापार करणारा व्यापारी महासेन याला कळली. रत्नमाला ही त्याची एकुलती एक मुलगी होती. महासेनला मुलगा नव्हता, म्हणून तो रत्नमालेसाठी चांगला नवरामुलगा बघतच होता. तिचे लग्न करुन देऊन जांवयाला घरींच राहायला बोलवावे व आपला व्यापार त्याच्या स्वाधीन करावा असे महासेनला वाटत होते. तो गुणदीपला भेटून म्हणाला, "मुला, तुझ्या परिवाराबद्दल मला संपूर्ण माहिती आहे. तुझ्या पूर्वजांनी बराच दानधर्म केलेला आहे. तुमचा परिवार नेहमीच संपन्न होता.

लक्ष्मीदेवीची कृपादृष्टी तुमच्या कुटुंबावर होती. पण तुझे आईवडील अभागी ठरले. तू जर त्यांच्याजवळच राहिलास तर तुमची परिस्थिती कांही सुधारणार नाही. उलट ती जास्तच बिघडत जाईल. तू माझ्या मुलीशी लग्न कर, आणि घरजांवई म्हणून माझ्या घरीं राहायला ये. तुझ्या आईला नि वडिलांना मात्र आपल्याजवळ फिरकूं देऊं नकोस," असं सांगून त्याने गुणदीपचे कान भरले. महासेनच्या मानभावीपणाचा गुणदीपवर बराच परिणाम झाला. शिवाय सुंदर रत्नमालेला बघितल्यानंतर तो तर फारच भारल्यासारखा झाला.

गुणदीपचे रत्नमालाशी लग्न झाले आणि तो सासरी राहायला गेला. या काळांत जडनाथला मणिदीपच्या वाईट परिस्थितीबद्दल समजले तो त्यांना भेटायला गेला तेव्हां त्या दोघांनी त्याला सांगितले, "आम्ही अगदी सुखांत आहोत. आमचा मुलगा म्हणत होता कीं आम्हीदेखील

त्याच्याबरोबरच राहावे, पण आम्हाला कांही त्याच्या सासुरवाडी राहाणें आवडले नसते. मरेपर्यंत याच घरांत राहावे अशी आमची इच्छा आहे. आणखी कुठे जाण्याची इच्छाच उरली नाही आता!"

कांही क्षण जडनाथ गप्प बसला होता. नंतर तो म्हणाला, "इथें येण्यांत माझाही थोडा स्वार्थ आहे. तुमच्या घराच्या मागीलदारी एक झाड आहे. त्याचं नांव कुणालाच माहीत नाही. पण त्या झाडाच्या फळांपासून एक अद्‌भुत औषधी बनवता येते. हे रहस्य मला नुकतेच माहीत झाले. या झाडाला बारा महिने फळें येत असतात. एकेका फळाची किंमत दहादहा मोहोरा होईल. पण इतकी रक्कम द्यायची कांही माझी शक्ती नाही. आपण रोज एक फळ मला द्या, त्याबदली मी तुम्हाला रोज एक सोन्याची मोहोर देत जाईन. पण त्यासाठी आपण मला लेखी करार लिहून दिला पाहिजे, आणि त्या करारानुसार ही फुलें आपण इतर कुणालाही विकणार नाही अशी लेखी हमी हवी."

मणिदीप विचारांत पडला. नंतर भानावर येऊन म्हणाला, "तू सांगितले नव्हतेस तोपर्यंत या झाडाचे महत्व आम्हाला मुळीच ठाऊक नव्हते. तू सांगतोस त्या किंमतीला मी तुला फळें देत जाईन. पण हे लेखी स्वरुपांत तू कां मागतो आहेस हे मात्र मला समजत नाही!

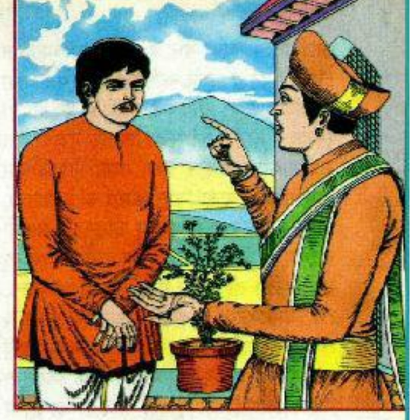
"नाही, त्याचं काय आहे कीं या फळांचं महत्व जर इतर लोकांना कळले तर तो मोठाच धोका होईल. अनेकजण ही फळें खरेदी करायला येतील. आपल्यावर त्यासाठी दडपण आणतील. जर त्या फळांचा उपयोग एका विशिष्ट पद्धतीने केला तर त्यांत संजीवनीसारखे औषध तयार होऊं शकेल. जर आणखी इतर पद्धती वापरल्या तर ते औषध विषारी होऊं शकेल, प्राणघातक ठरुं शकेल. माझ्यासारख्याच्या हातांत हे औषध आले तर त्याचा दुरुपयोग होणार नाही. म्हणून तुम्ही मला हा अधिकार लेखी स्वरुपांत दिलात तर इतर कुणीही तुमच्यावर दडपण आणूं शकणार नाही." जडनाथने त्यांना समजावून सांगितले.

मणिदीपने त्याप्रमाणें हा अधिकार जडनाथला करारपत्रकावर लिहून दिला. त्या दिवसापासून मणिदीपच्या परिस्थितींत बदल झाला. तो आता आरामांत राहूं लागला व जमेल तशी इतरांना मदतदेखील करुं लागला.

आपल्या वडिलांची परिस्थिती सुधारली आहे हे गुणदीपला समजलं, पण त्याचं कारण मात्र त्याला उमगलं नाही. गुणदीप वडिलांना भेटायला आला. त्यांच्या आर्थिक व्यवहाराबद्दल त्याने खोदून चौकशी केली. मग मात्र मणिदीपला मागील दारच्या झाडासंबंधी सांगावे लागले. ते रहस्य कळल्याबरोबर गुणदीप धावतच त्या झाडाजवळ गेला. झाडाला लागलेली असंख्य फळें पाहून तो उर बडवीत पित्याला सांगू लागला, "या झाडाचे रहस्य तुम्ही माझ्यापासून लपवून ठेवलेत. मला विचारल्याशिवाय या फळांचे हक्क तुम्ही लेखी लिहून दुसऱ्याच्या स्वाधीन केलेत. हा फार मोठा अन्याय आहे. माझा वांटा मिळवण्यासाठी मी आता वरिष्ठ अधिकाऱ्यांकडे याची तक्रार करीन."

मणिदीपला हे आवडले नाही. म्हणून त्याने जडनाथला ही बातमी कळवली. सर्व बातमी समजल्यानंतर जडनाथ म्हणाला, "गुणदीपच्या तक्रारींत तथ्य आहे. त्याला मी एक उपाय सुचवतो. या झाडाची मी चार हजार फळें घेऊन जातो. त्याची किंमत म्हणून रोज एका मोहोरेच्या हिशेबाने पुढची अकरा वर्षे आपल्याला मला रोज एक मोहोर द्यावी लागेल. जोपर्यंत आपण जिवंत आहात तोपर्यंत मी रोज एक मोहोर देत राहीन. आजपासून या झाडावर गुणदीपचाच अधिकार राहील." मणिदीपला त्याने उपाय सुचवला.

गुणदीपला हा प्रस्ताव आवडला. त्यानंतर ती फळें विकण्यासाठी गुणदीपने प्रयत्न केले. पण वैद्यांनी स्वच्छ सांगितले, कीं त्या फळांमधे औषधी गुण मुळींच नाहीत. हे ऐकून गुणदीप निराश झाला. त्याच्या आशेवर पाणी पडले. तो जडनाथला भेटला व म्हणाला, "तुला जी किंमत द्यायची असेल ती देऊन ही सगळी फळें तूच घेऊन टाक."

जडनाथ हंसून म्हणाला, "ही निरुपयोगी फळें घेऊन मी काय करुं?" "ही फळें निरुपयोगी आहेत? अरे, तूच तर प्रत्येक फळाला एकेक सोन्याची मोहोर द्यायची असा करार केला आहेस ना?" गुणदीपने आश्चर्याने विचारले. "तुझ्या वडिलांकडून ती फळें घेतली तरच ती किंमती होतात. तुझ्या मागील दारचे हे झाड व्याजाच्या नाण्यांचे झाड आहे. तुझ्या वडिलांनी जे उपकार केले आहेत, ती पुंजी आहे आणि त्या पुंजीवरच्या व्याजाची ही फळें आहेत." जडनाथने सांगितलं.

त्याचे हे भेदक शब्द ऐकून गुणदीपचा चेहरा उतरला. खाली मान घालून तो तिथून निघून गेला.

ही गोष्ट सांगून वेताळाने विचारले, "राजन, जेव्हां वैद्यकीचे शिक्षणपूर्ण करुन जडनाथ परत आला, तेव्हांपासून मणिदीपच्या परिवाराशी त्याचे वागणें विचित्र नि संदिग्ध होते, हे स्पष्ट दिसून येते. त्याचा सहाध्यायी गुणदीप आपल्या

आईवडिलांच्यावर नाराज होता, त्यांच्याबद्दल त्याच्या मनांत आदर नव्हता आणि त्याला त्या दोघांपासून दूर राहायचे होते हे जडदीपला समजले होते. तरीसुद्धां त्याने गुणदीपला सुधारण्याचा प्रयत्न केला नाही. वैद्यकीच्या व्यवसायांत त्याला भरपूर कमाई होऊं लागली, आणि म्हणून त्या झाडाच्या आडून तो आपली करमणूक करीत होता. ज्या धर्मात्म्याच्या मदतीमुळेंच तो इतका मोठा वैद्य होऊं शकला, त्याच्याबाबतीत जडनाथने अन्याय केला व त्याचा अवमान केला. हा त्याचा कृतघ्नपणा नाही कां? माझ्या या शंकांचं समाधानकारक उत्तर तुला माहीत असूनही जर तू मौन पाळलेस तर तुझ्या मस्तकाची शंभर शकलें होऊन पडतील."

विक्रमार्कने उत्तर दिले, "जडनाथच्या व्यवहारांत कोणताही विचित्रपणा नाही किंवा त्याचे वागणें संदिग्धही नाही. उलट त्याचे धोरण चांगले होते. जिथें मानसिक आणि आर्थिक विचारसरणींत फरक असतो त्या लोकांशी कसे वागावे हे त्याला चांगले ठाऊक होते. त्यांच्या विचारांशी सुसंगत असेच वागावे लागते. निर्मळ मनाच्या मातापित्यांना जरी त्यांच्या मुलांनी अनादराने व तिरस्काराने वागवले, तरी ते इतरांसमोर आपल्या मुलांचा पाणउतारा करीत नाहीत. म्हणून मणिदीपने जडनाथला सांगितलं, "आमचा मुलगा सारखा म्हणत असतो कीं आम्ही त्याच्याबरोबर राहावे! पण त्याच्यावर आमचा भार टाकणें हे आम्हाला आवडणार नाही." अशा परिस्थितींत जडनाथ काय करणार? आपली कृतज्ञता व्यक्त करण्यासाठी जडनाथने झाडाच्या फळांच्या आडून त्याला मदत केली. जेव्हां गुणदीपने म्हटलं कीं जी किंमत देतोस ती देऊन ही सारी फळें तू घे, तेव्हां जडनाथने काय उत्तर दिलं होतं? तो म्हणाला होता, "तुझ्या वडिलांकडून घेतली तरच या फळांची किंमत आहे. नाहीतर त्यांचे कांहीच मूल्य नाही." त्याचे हे सूचक बोलणें गुणदीपला समजले. आपल्या आईवडिलांचा परोपकार किती मूल्यवान आणि महत्वपूर्ण आहे याचीही त्याला जाणीव झाली.

राजाचे मौनभंग करण्यांत सफल झालेला वेताळ पुन्हां शवासहित अदृश्य झाला आणि पुन्हां झाडावर जाऊन बसला.

(सुभद्रादेवींच्या रचनेवरुन)

ठळक भित्तीचित्रें

त्रिचूरजवळच्या काळडी इथल्या श्रीशंकरा विद्या पीठाच्या बाराशे फूट लांबीच्या भिंतीवर ठळक भित्तीचित्रें रंगवली आहेत. पांच फूट उंचीची ही सुबक चित्रमालिका, यांत गुरु शिष्याला सत्ययुग, त्रेतायुग, द्वापारयुग व कलीयुग या चारी युगांबद्दल माहिती देत असल्याचे ओळीने चित्रित केलेले आहे. त्याशिवाय रामायण, महाभारत, शाकुंतल, मेघसंदेशम्, रघुवंश, भरतमुनीचे १०८ करण आणि आदि शंकराचार्यांचा जीवनपट, यांचीही चित्रें आहेत. तीन वर्षांच्या कष्टपूर्वक कामानंतर ही चित्रमालिका १९९८ मधें पूर्ण झाली. या भित्तीचित्राची नोंद गिनेस बुकांत झाली आहे.

शाकाहारी खेडेगांव

हल्लीं बरेच लोक शाकाहाराकडे वळायला लागले आहेत. ओरिसांतले एक खेडे याबाबतीत आगळे आहे. त्यांत राहाणाऱ्या पन्नासअेक कुटुंबांमधे मांस किंवा मासे शिजवले जात नाहीत. ते फक्त शाकाहारी भोजन करतात. पूर्व ओरिसामधें, धेनकनल पासून पन्नास किलोमीटरवर असलेल्या बेंटसालिया हे इतर खेड्यांसारखेच एक खेडेगांव दिसले, तरी त्यांत एक प्रमुख फरक आहे. इथले गांवकरी संत अच्युतानंदांचे अनुयायी आहेत. ते अनेक वर्षें वैष्णव संप्रदायी आहेत. आणि म्हणूनच बहुधा, त्यांचे जीवन शांतीचे व दीर्घायुषी आहे. त्यांच्याकडे रोगराई किंवा राष्ट्रीय संकटे आली नव्हती. इथले रहिवासी व गुरेढोरे सुखाने एकत्र नांदताना दिसतात.

लोंकर हाताने चांचपीत ती म्हणाली, "त्यांत काय मोठंसं? अगदीच सोपं आहे. तुम्ही हिच्या अंगावरची लोंकर कापून व्यापाऱ्यांना विकत कां देत नाही? ते त्यांतून लोंकरीची जाकिटे तरी बनवतात किंवा गालिचे विणतात!"

हे सोपे उत्तर ऐकून नेगी थक्क झाला. त्याच्या वडिलांची अट पुरी करणारा हा किती सोपा उपाय होता!

"शमा, खरंच, तुला धन्यवाद! मला हे कधी सुचलंच नव्हतं!" नेगी आनंदाने म्हणाला.

त्याच दिवशी नेगीने बुलबुलला जवळच्या गांवात नेले, व तिची लोंकर व्यवस्थित कापून काढली. ती सारी एका पोत्यांत गोळा केली; आणि ती गोण घेऊन तो लोंकरीच्या व्यापाऱ्याकडे गेला. तिथे लोकरीचे वजन करुन ती लोकर विकायची होती. बुलबुलची स्वच्छ लोकर मऊ सूत होती. त्यांत गांठी नव्हत्या आणि लोकर नीट विंचरलेली होती. त्यांत केरकचरा जरासादेखील नव्हता. ही मऊ लोकर जाकिटे बनवायला फारच छान होती. त्या व्यापाऱ्याने नेगीला त्या लोकरीची चांगली किंमत दिली.

दुसऱ्याच दिवशी नेगी, बुलबुल आणि भुत्या तो पर्वत ओलांडून पुन्हां आपल्या घरी परत आले. घरी पोंचल्याबरोबर नेगीने आपल्या आईवडिलांना आनंदाने मिठी मारली. नंतर त्याने नीट बांधलेली पैशाची पुरचुंडी उघडली व त्यांतून कांही नोटा व कांही नाणीं बाहेर काढली. इतक्या लवकर पैसे कमवून मुलगा परत घरी आला हे बघून त्या म्हाताऱ्या आईवडिलांना फारच आनंद झाला.

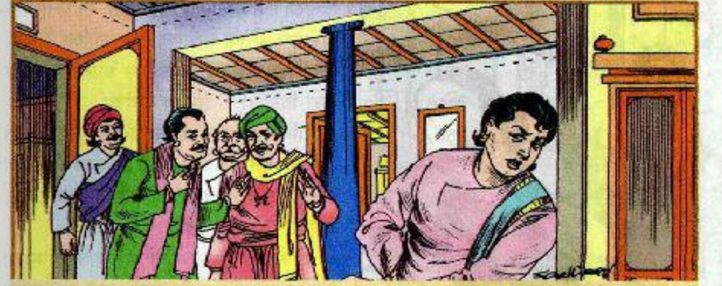
"तुलाच ही कल्पना सुचली कीं दुसऱ्या कुणीतरी तुला सुचवली?" वडिलांनी प्रश्न केला. नेगीने त्यांना खरी हकीकत सांगितली, "बाबा, शमा नांवाच्या एका तरुण मुलीने मला मदत केली. त्या पर्वतापलीकडे ती राहाते." म्हाताऱ्या जोडप्याने एकमेकांकडे सार्थ नजरेने पाहिले.

"ही पोरगी शमा बुद्धिमान दिसते आहे. आपल्या नेगीला ही चांगली जोडीदारीण होईल. आपल्यानंतर ती त्याची नीट काळजी घेईल." नेगीच्या आईने आपले मत सांगितले.

दुसऱ्या दिवशी नेगीचा पिता नेगी गेला त्या वाटेने डोंगरापलीकडे गेला. तो सरळ शमाच्या घरी गेला आणि त्याने नेगीसाठी तिला मागणी घातली. नेगी व शमाचे लग्न लागले आणि ती दोघेजण सुखांत राहूं लागली. आजदेखील ते आपल्या नातवंडांना त्यांची भेट कशी झाली त्याची कहाणी सांगतात. त्यांची भेट झाली होती केवळ एका मांजरामुळेंच!

(बी. सुमंगल यांचे पुनर्कथन)

एकाच घरचा भिकारी

पवन एक अत्यंत चिक्कू मनुष्य होता. सात पिढ्या आरामात बसून खाऊं शकतील इतकी अलोट संपत्ती त्याच्याजवळ होती. पण आरामांत राहिलं तर संपत्ती कमी होईल म्हणून तो आराम कधी करीतच नसे. खर्च जास्त होईल म्हणून तो कमीच जेवत असे.

जरी तो कंजूष होता, तरी बुद्धिमत्ता मात्र चांगली धारदार होती. कोणतेही काम तो नीट विचार करुनच करत असे. प्रथम त्याने ठरवलं होतं कीं लग्न करायचेच नाही, कारण लग्न केले कीं बायकोचे पालनपोषण करायला हवे, आणि त्यांत बरेच पैसे खर्च होतील. घरांतले काम करायला त्याने एक मोलकरीण ठेवली, पण ती कांही नीट काम करीत नव्हती. दर महिन्याला तिला पगार देतेवेळी पवनला अतिशय वाईट वाटे. आता त्याला वाटायला लागलं कीं लग्न केलं तर पत्नीला पगार द्यायला लागणार नाही. जन्मभर घरीं तर राहीलच आणि घरांतले सारे कामकाज करत राहील. शेवटी खूप विचार करुन त्याने लग्न करायचे ठरवले.

पवन जरी महाकंजूष म्हणून प्रसिद्ध होता तरी अनेक उपवर मुलींचे बाप त्याला मुलगी द्यायला तयार होते कारण त्याच्याकडे भरपूर संपत्ती होती. ते जास्त हुंडा द्यायलादेखील तयार होते, त्यावरही पवनने बराच विचार केला. गरीबाघरच्या मुलीशी लग्न करण्यांतच भलाई आहे असे त्याने ठरवले. श्रीमंत बापाच्या मुलीशी लग्न केले तर अनेक कष्टांशी सामना करावा लागला असता. लग्नही थाटांत करावे लागले असते. श्रीमंताघरची मुलगी ऐटींत राहील, नोकरचाकर ठेवील आणि राणीसारखे हुकूम सोडीत बसले. असा विचार करुन त्याने एका गरीब कुटुंबातल्या मुलीशी लग्न केले.

- सुरेश तलवाडी

पननची पत्नी पवित्रा फारच सुंदर होती. आपला पती आपल्याला रेशमी साड्या देईल, गळा भरेल असे दागिने बनवील, आणि घरांत भरपूर नोकर ठेवील, अशी स्वप्नें तिने पाहिली होती. पण लग्न झाल्यानंतर,तसं कांही एक झालं नाही.

पवित्राच्या आईवडिलांनी दिलेला एक हार ती गळ्यांत घालत असे. तोदेखील पवनने तिला काढायला लावला. तो म्हणाला, ''शरीरावर सारखं घासत राहिलं कीं सोनं झिजतं. लग्नसमारंभाला वगैरे जाताना तू हा हार वापरीत जा.''

तिच्यासाठी पवनने ज्या साड्या खरेदी केल्या त्यादेखील स्वस्त आणि भरभरीत होत्या. माहेरीसुद्धां पवित्राने कधी इतक्या हलक्या किंमतीच्या साड्या नेसलेल्या नव्हत्या.

पण एक गोष्ट मात्र खरी होती. तो येताजाता पवित्राचे कौतुक करायचा. ''तू कांहीही नेसलंस तरी सुंदर दिसतेस, दागिने न घालताच सहज सुंदर दिसतेस,'' असं म्हणायचा.

पवित्रा स्वभावाने नम्र व चांगली होती. तिलाही आपल्या पतीने केलेली स्तुती आवडत असे. पण जेवणाच्या बाबतीत मात्र ती कोणतीही काटकसर करायला तयार नव्हती.

जेवणावर जास्त खर्च करण्याचा पवनचा स्वभाव नव्हता. पण नीट जेवलो नाही तर आजारी पडून जास्तच खर्च होईल हे त्याला ठाऊक होतं. वैद्यांचा सल्ला घेऊन त्याने आरोग्यदायी आहाराबद्दल माहिती जमवली. स्वस्त जिनसांची एक यादी तयार केली. आणि तो सगळ्या पालेभाज्यांच्या वापर करुन रोज एक कालवण नव्या पद्धतीने बनवायला लागला. पैशाच्या मागे लागलेल्या पवनला हे जेवण स्वादिष्ट वाटत होते, परंतु पवित्राला मात्र ते पदार्थ खाणें जड जात होते.

अशा स्थितींत आपल्या नवऱ्याचा हा स्वभाव बदलायला जर कुणा देवदेवतेची मदत झाली तर किती चांगले होईल असे तिला सारखे वाटत होते. रात्रीं स्वप्नांत तिला एक देवी दिसूं लागली. पण उठल्यानंतर तिला ते स्वप्न कांही नीट आठवत नसे.

एके दिवशी पवन घरी परत आल्यावर जेवण वाढायची घाई करुं लागला. त्यावेळीं पवित्रा पहांटेचे स्वप्न आठवण्याचा प्रयत्न करीत होती. तिने पवनला भोजन वाढले. त्याने तिलाही बरोबर जेवायला बसण्याचा आग्रह केला. तेव्हां तिला चटकन रात्रीचे स्वप्न आठवले.

ती पवनला म्हणाली, ''काल रात्री मला स्वप्नांत पार्वतीदेवीने दर्शन दिले. तिने सांगितले की आज जर आपण एखाद्या भिकाऱ्याला अन्नदान केले तर आपले सर्व प्रकारे भलेच होईल. आपले उत्पन्न वाढेल. या अन्नदानामुळें दुप्पट खर्च होऊं नये म्हणून मी उपवास करणार आहे. माझे भोजन एखाद्या भिकाऱ्याला देऊन टाका.''

पवनने पत्नीच्या हुशारीचे कौतुक केले आणि जेवण झाल्यानंतर तिच्या वांटणीचे जेवण देता यावे म्हणून तो एखाद्या भिकाऱ्याच्या शोधांत निघाला. थोड्या अंतरावर झाडीच्या मागून त्याला कण्हल्याचा आवाज आला. त्याने तिथे जाऊन बघितलं तर तिथे होता एका घरचा भिकारी!

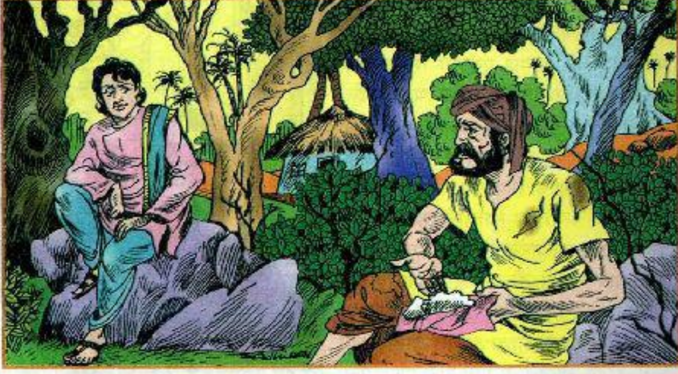
या एका घरच्या भिकाऱ्याबद्दल गावांत अनेक मजेशीर कथा प्रचलित होत्या. तो दिवसांतून एकवेळ जेवण करीत असे. तेदेखील एका घरासमोर उभे राहून तो भिक्षा मागत असे. कुणी पैसे दिले तर तो कोणत्याही परिस्थितींत ते घेत नसे. म्हणून ज्या घरासमोर जाऊन तो उभा राही व भिक्षा मागे, त्या घरांतले लोक त्याला पोटभर सुग्रास भोजन जेवायला देत असत. अनेक जणांचा विश्वास होता कीं ज्या घरांतले अन्न हा भिकारी खात असे, त्या घरमालकाला हे दान लाभत असे, त्याचे भले होत असे. एकाच घरी तो जात होता म्हणून त्याला नांव पडले एका घरचा भिकारी!

हा भिकारी कोणत्या घरासमोर जाऊन उभा राहील ते सांगता येत नसे. परंतु आजपर्यंत पवनच्या दारांत हा भिकारी एकदाही आलेला नव्हता.

त्या दिवशी त्या भिकाऱ्याच्या खांद्यावरचा पंचा वाऱ्याने उडाला. तो पकडायला तो जोरांत पुढे गेला आणि खड्ड्यांत पडतापडता वांचला. पण त्याचा पाय मुरगळला. त्याला तिथून उठता येईना. त्यावेळीं पवन तिथें आला.

पवनला बघून भिकाऱ्याने दीनवाण्या स्वरांत म्हटले. ''साहेब, मी फार भुकेला आहे. तुमच्या-जवळ खायला असेल तर मला थोडं कांही द्या. खाल्ल्यानंतर मी काठीच्या आधाराने उभा राहीन आणि हळूंहळूं चालत जाईन.''

पवनदेखील एखाद्या भिकाऱ्याच्या शोधांत होता. त्याला हे बोलणें ऐकून खूप आनंद झाला. आपल्या पत्नीचे स्वप्न खरे ठरणार याचे त्याला

समाधान वाटत होते. त्याने आणलेले जेवण भिकाऱ्याला दिले.

भिकाऱ्याने मोठ्या उत्सुकतेने एक घांस तोंडात घातला, बराच वेळ घांस चावून भिकाऱ्याने पवनला विचारले, "साहेब, भुकेल्याला कांहीही चवढव कळत नाही असं म्हणतात. माझ्या पोटांत कावळे ओरडत होते, तरीदेखील हा घांस कसातरी कडवट लागतोय. हे भोजन कसं बनवलंय, साहेब?"

जेव्हां पवनने त्या जेवणाच्या सामुग्रीचे वर्णन केले, तेव्हां भिकारी म्हणाला, "माणसे नव्या चवीचे, स्वादाचे उत्तमोत्तम पदार्थ शोधून काढत असतात. आपण कोणत्या कारणाने हा पदार्थ शोधून काढला आहेत?"

"हा खाल्ल्यामुळें आरोग्य चांगले राहाते व त्याचा खर्चही अगदी कमी होतो." पवनने सांगितलं. "बाप रे, मी भिकारी आहे तरीसुद्धां मी असलं अन्न कधीच खाल्लं नव्हतं. आपण रोज हे असलं जेवण कसं काय जेवता हो?" भिकाऱ्याने विचारलं.

"काय करणार? माझ्या नशिबांत हेच लिहिलंय ना!" एक दीर्घ श्वास घेत पवन म्हणाला.

वाढलेलं अन्न टाकायचं, फेकायचं नाही हा भिकाऱ्याचा नियम होता. त्याने मोठ्या कष्टाने पवनने आणलेले भोजन कसेबसे संपवले. मग पवनच्या मदतीने तो उठून उभा राहिला आणि लंगडतच सावकाशपणें चालत, तिथून निघून गेला.

दुसऱ्या दिवशी पवित्राने पवनला अगदी चविष्ट स्वयंपाक करुन वाढला. घाबरुन जाऊन पवनने तिला विचारले, "हा स्वयंपाक करायला लागणारे सामान तू कुठून आणलेस? तुझ्या माहेराकडून तर कुणी हे पाठवलेलं नाही ना?"

"छे छे, तसं कांहीही नाही. एकाच घरी

जाणाऱ्या भिकाऱ्याने हे सामान आणून दिलं. मी नको नको म्हणत होते, तरी तो हे सामान इथें ठेवूनच निघून गेला. मला वाटलं कीं हा सगळा माझ्या स्वप्नाचा महिमा असेल, म्हणून मी त्या सामानांतून स्वयंपाक केला." पवित्राने सांगितलं.

त्या भिकाऱ्याला भोजन देणाऱ्या घरमालकाचे भले होते हे पवनने ऐकलेलं होतं. त्याची सत्यता पडताळून पाहाण्यासाठी त्याने आसपासच्या बोळांतून या भिकाऱ्याबद्दल चौकशी केली. तेव्हां एकजण म्हणाला, "आज तो एका घरचा भिकारी राहिलेला नाही. आज त्याने अनेक घरी भीक मागितली, व पैसे देणाऱ्यांकडून पैसेदेखील घेतले आहेत."

भिकाऱ्यामधे हा असा बदल कां झाला असेल हे जाणायची उत्कंठा पवनच्या मनांत होती. तो भिकाऱ्याला शोधत निघाला. गांवाबाहेरच एका चिंचेच्या झाडाखाली भिकारी बसला होता, तो पवनला दिसला. पवनच्या मनांतली शंका ऐकून भिकाऱ्याने उत्तर दिले, "साहेब, जेव्हां मी उपाशी होतो, तेव्हां तुम्ही भोजन देऊन मला मदत केलीत. म्हणून मी आपला ऋणी आहे. पण, जे भोजन आपण रोज जेवता, ते बघून मला तुमची अगदी दया आली. मी तुमच्यासाठी आज पुष्कळ घरांतून पैशाची भीक मागितली, वाणसामान खरेदी केले आणि आपल्या पत्नीकडे ते दिले. आपण दररोज स्वादिष्ट भोजन करावे अशी माझी मनापासून इच्छा आहे."

भिकाऱ्याचे शब्द ऐकून पवन लाजेने अर्धमेला झाला. त्याला वाटलं कीं जणूं आपली मानहानीच झालीय. तो विचारांत पडला. एकवार जेवण जेवून एक भिकारी आपल्या दानाची परतफेड करुं पाहातो आहे. त्याने पैशाची भीक मागितली, पण तीदेखील इतरांना देण्यासाठीच! आता राहिली त्याची स्वतःची गोष्ट!

घरांत पैशाचा ढीग लागलाय, पण काय उपयोग? पवनने कधीच आजूबाजूच्या लोकांना मदत केली नव्हती!

त्या दिवसापासून पवनच्या स्वभावांत बदल झाला. आता एकाच घरचा भिकारी पुन्हां एकाच घरी भिक्षा मागायला लागला. आता तो अधूनमधून पवनच्या घरासमोर उभा राहून भिक्षा मागायला लागला.

नमस्कार नारंग

जमीनदाराच्या कचेरींत नारंगला नोकरी मिळाली. दशरथच्या मदतीमुळेंच हे शक्य झाले. त्याने नारंगला समजावले, ''तुझा स्वभाव फार चांगला आहे. पण दुसऱ्यांचा मान कसा राखावा ते तुला माहीत नाही. जेव्हांजेव्हां जमीनदार मालक तुला दिसतील, तेव्हां तू ताबडतोब त्यांना नमस्कार करीत जा. कोणत्याही परिस्थितींत हा कानमंत्र विसरुं नकोस.''

नारंगने हा सल्ला चांगलाच लक्षांत ठेवला. पहिल्या दिवशी जेव्हां त्याने जमीनदाराला बघितलं, तेव्हां त्याने लवून विनयपूर्वक नमस्कार केला. मालकाला फार आनंद वाटला. जे लोक तिथें उपस्थित होते, त्यांच्याशी बोलत असताना जमीनदाराने पुन्हां नारंगकडे बघितले. नारंगने पुन्हां एकदा त्यांना नमस्कार केला.

त्याच्या या नम्रपणावर जमीनदार खूष झाला व त्याने नारंगला कांहीतरी काम करायला दिले. ते काम संपवून नारंग परत आला. आणखी एकदा नमस्कार करुन नारंगने त्यांनी सांगितलेलं काम पूर्ण केल्याचं सांगितलं.

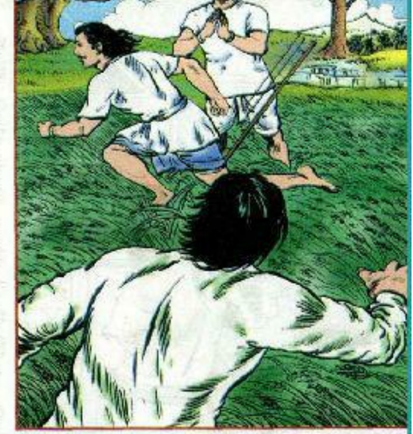
अशा प्रकारे, जमीनदारसाहेब दिसले कीं अगदी न चुकता नारंग त्यांना नमस्कार करत होता. त्याला त्याची संवय होऊन बसली, जमीनदार कुणाशी तरी बोलत असला आणि मधेंच जर त्यांनी नारंगकडे पाहिलं तर तो लगेच आणखी एकदा नमस्कार करीत होताच.

त्याचा हा विनयी स्वभाव पाहून जमीनदार खूष झाला आणि नारंगला त्याने आपला अंगरक्षक बनवले. तेव्हांपासून नारंग जमीनदाराच्या पाठीमागून चालत येऊं लागला. वाटेंत जर जमीनदाराने कांही सांगण्यासाठी नारंगकडे मागे वळून पाहिले, तर नारंग त्यांना नमस्कार करायचा. विचार करीत असताना येरझाऱ्या घालायची जमीनदाराला संवय होती. नारंग एका बाजूला उभा राहात होता. जेव्हां जमीनदार त्याच्या दिशेला यायला लागे, तेव्हां नारंग आणखी एक नमस्कार करायचा.

एकदा जमीनदाराची मान दुखायला लागली. मान लचकली होती, म्हणून वैद्याने सांगितल्या-प्रमाणे जमीनदार एकदा डावीकडे व एकदा उजवीकडे, अशी मान वळवायला लागला. नारंग त्याच्या डाव्या बाजूला उभा होता, म्हणून जेव्हां जमीनदार आपले डोके डाव्या बाजूला वळवत होता, तेव्हां तेव्हां प्रत्येक वेळेला नारंग त्याला नमस्कार करत होता. नारंगचे हे नमस्कार कचेरींत सर्वांना ठाऊक झाले.

एके दिवशी शहराच्याजवळची शेते पाहायला म्हणून जमीनदार तिकडे चालत निघाला. त्यांच्या पाठोपाठ नारंगदेखील चालायला लागला. थोड्या अंतरावर गेल्यावर एका चोराशी नारंगची टक्कर झाली आणि नारंग खाली पडला. चोर पुढे गेला आणि त्याने जमीनदाराच्या गळ्यांतली सोन्याची सांखळी खेचून काढली. जमीनदाराने घाबरुन मागे पाहिले, तो नारंग तर जमिनीवर पडलेला होता! नारंगने त्यांना पडल्यापडल्याच नमस्कार केला.

नारंग उठण्याच्या अवस्थेंत नाही हे जेव्हां जमीनदाराला कळलं, तेव्हां ''चोर, चोर'' असं ओरडत जमीनदार चोराचा पाठलाग करायला पळूं लागला. त्याचा आवाज ऐकून नारंग उठून उभा राहिला. तो पळत पुढें गेला आणि चोराला पकडायला त्याने दोन्ही हात पुढें पसरले. पण चोर निसटून पळायला लागला. नारंगला चोराला सहज पकडता आलं असतं, पण त्याने तसें केले नाही, कारण चोराच्या दिशेने पुढे सरसावणारा जमीनदार नारंगला दिसला. झालं, नकळत नारंगने दोन्ही हात जोडून जमीनदाराला

नमस्कार केला. ही संधी साधून चोर पळाला व दिसेनासा झाला.

जमीनदार फार नाराज झाला. हाती आलेल्या चोराला नारंगने सोडून दिले म्हणून जमीनदाराने त्याला सटकावले. नारंगने हात जोडून उत्तर दिले, ''सरकार, आपल्याला नमस्कार केल्याशिवाय मला राहावत नाही. म्हणून चोर माझ्या हातून निसटला. मी नमस्कार केला हे चूक होतं कां ते आपणच सांगावं. मी ही संवय सोडण्याचा प्रयत्न करीन.''

''तुझ्या नमस्कारामुळें माझी सोन्याची सांखळी गेली.'' जमीनदार संतापून ओरडला. नारंगने त्यावर म्हटले, ''मी चोराचा चेहरा पाहिला आहे. तो आपल्या शहरांतलाच आहे. त्याचं नांव मला ठाऊक नाही. पण पुन्हां पाहिला तर मी त्याला नक्कीच ओळखेन. म्हणून आपण दवंडी

पिटवावी की नारंगने चोराला ओळखलंय. चोराने मुकाट्याने सांखळी परत करावी, म्हणजे ही गोष्ट इथेंच मिटेल. नाहीतर तक्रार केली जाईल व चोराला कडक शिक्षा दिली जाईल.''

नारंगने सांगितल्याप्रमाणें दवंडी पिटली गेली. दुसऱ्याच दिवशी ती सांखळी जमीनदाराच्या पलंगावर ठेवलेली सांपडली.

नारंगच्या सूचनेबद्दल त्याचे कौतुक करताना जमीनदार म्हणाला, ''माझी सांखळी मिळाली याचा अर्थ आपल्या कचेरींतल्या कुणाचीतरी चोराशी ओळख असली पाहिजे. त्याचा तपास कसाही कर, नि मला येऊन सांग.

नारंग क्षणभर सटपटला नि म्हणाला, ''मालक, मी खरं सांगतो, मी चोराचा चेहरा पाहिलेला नाही. माझ्यामुळें आपली सांखळी चोरीला गेली म्हणून मला वाटलं कीं आता यापुढे आपण मला नमस्कार करुं देणार नाही. मी विचार केला आणि हा उपाय अंमलात आणायचे ठरवले. मी चोराला ओळखूं शकणार नाही हे मला पक्कं ठाऊक आहे. पण हे कांही त्या चोराला माहीत नाही, म्हणून त्याने घाबरुन जाऊन सांखळी परत दिली.''

''तुझे हात नमस्कारासाठीच केवळ असले तरी तुझी बुद्धी मात्र अगदी अजब आहे. अरे, जर तू चोराला नीट बघितले नव्हतेस तर ही गोष्ट माझ्यापासून कां लपवलीस?'' जमीनदाराने विचारले.

''सरकार, आपण माझ्यावर खूप चिडला होतात. मी जर म्हटले असते कीं मी चोराला बघितले नाही, तर आपण आणखी जास्त संतापला असतात. शिवाय माझ्या सांगण्या-प्रमाणे आपण दवंडीदेखील पिटवलीत कीं मी चोराचा चेहरा बघितलेला आहे म्हणून! जर मी असं सांगितलं नसतं तर आपण माझ्यावर विश्वास ठेवला नसता.'' नारंगने प्रामाणिकपणें सांगितले.

त्याच्या चतुराईची तारीफ करीत जमीनदार म्हणाला, ''पण आता मी तुझ्यावर खूष झालो आहे. तू पाकशाळेंत जा आणि आचाऱ्याला मी दोन पक्वान्ने करायला सांगितली होती ती तयार आहेत कां बघ.''

नारंगने आचाऱ्याला निरोप सांगितला तेव्हां आचाऱ्याने 'हो' म्हटले. ''गुलाबजाम आणि जिलब्या तर मी आज बनवल्या आहेत. जरा चव बघ.'' असं म्हणून त्याने एक मोठी जिलबी नारंगला दिली.

नारंगने ती खाल्ली. इतकी स्वादिष्ट जिलबी आजपर्यंत त्याने कधी खाल्ली नव्हती. त्याला आणखी एक खावीशी वाटली. पण संकोचाने तो गप्प बसला. जमीनदाराकडे परत गेल्यानंतर कांही वेळाने जमीनदाराने त्याला पुन्हां पाकशाळेंत दुसरा निरोप देऊन धाडले. आचाऱ्याने पुन्हां एक जिलबी त्याला दिली.

त्या दिवशी जमीनदाराला काय झालं होतं कोण जाणे, तो सारखा नारंगला पाकशाळेंत निरोप घेऊन पाठवत राहिला. जेव्हां नारंग तिथें गेला, तेव्हां आचारी त्याला जिलब्या खायला देत होता. दहाबारा जिलब्या खाऊन झाल्यानंतर नारंगला जिलबी नकोशी झाली. आणखी जिलब्या खायला त्याने नकार दिला.

''नाही म्हणूं नकोस. जिलबी खाल्लीच पाहिजे. हा जमीनदाराचा हुकूम आहे.'' आचाऱ्याने दटावले.

''अरे, मी सारख्या जिलब्या खातोच आहे कीं! दुसरं कांहितरी मला खायला दे ना त्याऐवजी!'' नारंग आचाऱ्याला म्हणाला.

''जमीनदाराने हुकूम दिलाय कीं मी तुला जिलबीच खायला द्यायची! तुला दुसरी मिठाई हवी असेल तर मालकांना विचारुन ये. मग मी देतो.'' आचारी म्हणाला.

नारंगने ही गोष्ट जमीनदाराच्या कानावर घातली.

जमीनदार म्हणाला, ''तुला जिलबी आवडते ना?'' ''हो आवडते तर. पण एका दिवशी जर मी फक्त जिलब्या खात सुटलो तर त्याचा वीट येणार नाही कां मालक?'' नारंगने म्हटले.

त्याचे बोलणे ऐकून जमीनदाराने हंसतच म्हटले, ''ऐक, मला खूष करायला तू सारखा मला नमस्कारावर नमस्कार ठोकत राहातोस. ते मला आवडतं. तुला जिलबी आवडते म्हणून तुझ्या पोटाला हव्या तितक्या जिलब्या खायला घालायची व्यवस्था मी केली. माणूस काय किंवा मन काय, कोणतीही गोष्ट प्रमाणाबाहेर केली कीं त्याचा वीट येतो, राग येतो. समजलं कां तुला?''

त्यांतला अर्थ नारंगला समजला. त्या दिवसापासून नारंग एकदाच नमस्कार करायला लागला, कंटाळेपर्यंत नव्हे! त्याचे इतर सहकारी मात्र न कंटाळता त्याला नमस्कार नारंगच म्हणत राहिले.

भारताची ओळख - प्रश्नावली

१. हे चित्र भारतांतल्या एका राज्याचे आहे. छापताना उत्तर-दक्षिण बघितलेली नाही. हे राज्य कोणते आहे व त्याची राजधानी कोणती आहे?

२. भारतांतले सध्यां सर्वांत मोठे राज्य कोणते आहे?
अ. उत्तर प्रदेश
ब. मध्य प्रदेश
क. राजस्थान
ड. आंध्र प्रदेश

३. हिंदुस्थानची राजधानी कलकत्त्याहून दिल्लीला हलवण्यांत आली, त्यावेळीं व्हाईसरॉय कोण होते?
अ. लॉर्ड कर्झन
ब. लॉर्ड हार्डिंज
क. लॉर्ड वॅव्हेल
ड. लॉर्ड डलहौसी

४. चिपको चळवळ कुणी सुरुं केली?
अ. मनेका गांधी, ब. अरुंधती रॉय
क. मेधा पाटकर, ड. सुंदरलाल बहुगुणा

५. हैदराबाद ही आंध्र प्रदेशची राजधानी होण्या पूर्वीं तिथली राजधानी कोणती होती?
अ. नेल्लोर
ब. कर्नूल
क. विजयवाडा
ड. विशाखापट्टणम्

६. जालियनवाला हत्त्याकांडामुळें रविंद्रनाथ टागोरांनी 'सर' ही ब्रिटिश सरकारने दिलेली पदवी परत केली. हे हत्याकांड केव्हां घडले?
अ. १९१९
ब. १९२२
क. १९२४
ड. १९२७

(उत्तरें पुढील महिन्यांत)

सप्टेंबरच्या प्रश्नांची उत्तरें

१. सी- १, आ - २, ब - ३
२. वकील
३. व्यंगचित्रकार शंकर
४. यू.अेस.अेस.आर्
५. ४९ वर्षें
६. माहिती व प्रसारण मंत्री
७. बँकांचे राष्ट्रीयीकरण
८. १९८०

गणेश पुराण

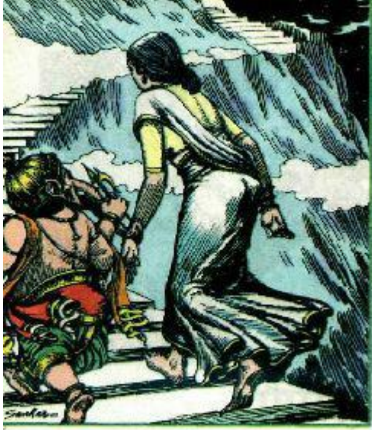
अव्वा एके दिवशी फलवृक्षांनी भरलेल्या मार्गाने जात असतां एक सुंदर मुलगा झाडावर बसून छान गात होता. झाडावर फळांचे घोसच्या घोस होते आणि फळेंही पिकलेली होती.

त्या मुलाशी हाक मारुन बोलावेसे अव्वाला वाटले. ती म्हणाली, - "बाबा रे! एक फळ माझ्याकडे नाही टाकणार कां? तोंडाला पाणी सुटले आहे, बघ!"

मुलगा हसत म्हणाला - "अव्वा! तुला कोणते फळ हवे आहे? झाडावर खूप फळे लागली आहेत! तुझे म्हातारपण नाहीसे करणारे फळ देऊं का? तुझ्या मृत्यूला दूर पळविणारे फळ हवे आहे का? तुला धनाच्या राशी मिळतील असे फळ हवे आहे का? कसले फळ हवे आहे?" तो मुलगा सुब्रह्मण्येश्वर कार्तिक स्वामी असावा असे अव्वाला वाटले. तिने हात उचलून नमस्कार केला व गुडघे टेकून म्हणाली - "सुब्रह्मण्य स्वामी! किती वाटले तरी कमी न होणारे अपार ज्ञानधनराशी देणारे फळ मला दे, बाबा! ज्ञानफळाचा अनुग्रह कर!"

सुब्रह्मण्य कार्तिकेय प्रभू आपल्या स्वस्वरूपात दंड धारण करून मोरावर बसून प्रगट झाला. अव्वाच्या डोक्याला आपल्या दंडाच्या टोकाने हळूच स्पर्श करुन त्याने तिच्या वर अनुग्रह केला. तेव्हां अव्वाला एकदम विराट रूप धारण केलेले ओंकार तत्व, ब्रह्मज्ञान, जीवनमुक्ति मार्ग गवसला आणि अपार ज्ञानप्राप्ती झाली. सुब्रह्मण्यप्रभूने अव्वाला आशीर्वाद दिला आणि अंतर्धान पावला.

अव्वा पायीच एका गांवाहून दुसऱ्या गांवी चालत घरोघरी ज्ञान, भक्ति, उत्तम जीवनधर्म

जनसामान्याला कळेल, अशा सोप्या भाषेत सांगत, व प्रचार करीत देशभ्रमण करू लागली.

अव्वाच्या तोंडी निघालेली मधुर वचने गीतांत बदलून सामान्य जनता जनार्दनपर्यंत काव्यरुपांत पसरू लागली. आणि चिरस्थायी झाली.

अव्वा अशीच भ्रमण करीत एके दिवशी काळोख पडायच्या सुमारास अरण्यमार्गावर आली. आकाशात काळे ढग दिसू लागले आणि सर्वत्र काळोखी आली. मधूनमधून विजा चमकू लागल्या. अव्वाच्या पायाला ठेच लागली व ती खाली पडली. तिच्या हातांतली काठी दूर जाऊन पडली.

त्या काळोखांत कोणीतरी येत असल्याची चाहूल आली. अव्वाने मान वर करून पाहिले. त्याच वेळीं वीज चमकली. त्या विजेच्या उजेडात एक गोड मुलगा पावले टाकीत पुढे येत असलेला दिसला. त्याचे पोट गोल व थोडे मोठेच होते. त्या मुलाने अव्वाला हात देऊन उभे केले आणि तिची काठी आणून तिच्या हातात दिली. अव्वाने धरलेली काठी हालूंडुलूं न देतां घट्ट धरून तो मुलगा तिला म्हणाला - "अव्वा! कोठे निघालीस? कोणत्या तरी तीर्थयात्रांत दर्शनाला चालली आहेस कां?"

अव्वा म्हणाली - "बाबा रे, ही सर्व पृथ्वीच मला एक दिव्य क्षेत्र आहे. तीर्थ दर्शन करण्याची माझी तेवढी इच्छा नाही. तरी एक क्षेत्र दर्शन व्हावे असे वाटते, तेथे पोचायचे त्याची वाट दिसत नाही. परंतु तू कोण हे नाही सांगितलंस? तू एवढासा मुलगा दिसतोस. या काळोखात कसा काय आलास?"

"अव्वा, मी तुझा लहानपणापासूनचा मित्र नाही का? मला जन्मल्यापासून ओळखतेस. पण तू कोणत्या क्षेत्रदर्शनास निघालीस हे नाही सांगितलेस!" तो म्हणाला.

"सांगून काय उपयोग? तू घेऊन जाशील कां? ते शंकराचं निवासस्थान असे महाक्षेत्र आहे!" अव्वा म्हणाली.

"एवढेच ना! ते काही मोठे काम नाही! मी तुझा हात पकडून घेऊन जातो चल!" असे म्हणत त्या मुलाने अव्वाचा हात पकडला आणि पुढे पाऊल टाकले. दुसऱ्या हातांत काठी धरून अव्वा पुढे निघाली तेव्हां एक मोठी वीज चमकली. त्या उजेडात आपला हात आपल्या सोंडेत धरून चालविणाऱ्या गणपतीला पाहून अव्वा डोळे मिटून ती मनात म्हणाली - "देवा! तू मला लहानपणापासूनच चालवीत आहेस. मी डोळे उघडून चालले काय, किंवा मिटून चालले काय एकच!"

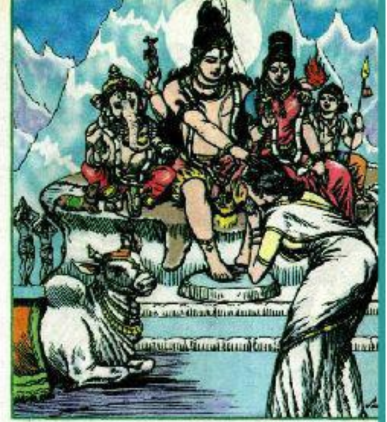
ती डोळे उघडल्याशिवाय अव्वा गणपती चढवीत नेत होता, त्या पायऱ्या ती चढून चालली होती. किती पायऱ्या चढून गेली, किती काळ लोटला ते तिला कळले नाही.

अशी जात जात असतां अव्वाला गणपती म्हणाल्याचे ऐकू आले - "अव्वा, आपण शिवसन्निधीजवळ आलो आहो!" तिने डोळे उघडले.

तेथे प्रकाशाशिवाय दुसरे काही दिसले नाही. खाली पाहिले तर अनेक नक्षत्र मंडळें पायऱ्यासारखी व जिन्यांसारखी दिसली. कित्येक सूर्यमंडळे व अनेक शेंडे नक्षत्रें वायुरूपे फिरत असलेली आणि नित्य वाढत असलेल्या ज्योती, नित्य फिरत असलेली प्रकाशवलये, तिला आपल्या पायाखाली डोळ्यांना चकित करून सोडणारी दिसली.

गणपतीने अव्वाचा हात सोडून म्हटले - "अव्वा! तू शिवसन्निध्यात पोंचली आहेस. येथे काळवेळ नांवाची वस्तू नाही. नाश, नश्वर असे कांही नाही. सृष्टी, स्थिती आणि लयविरहित अशी शिव सन्निधी आहे. म्हणजे खरेखरे कैलास! विश्वेश्वर अशा शिवाचे दर्शन कर!" असे सांगून गणपती अंतर्धान पावला.

अव्वाला खालीवर सर्वत्र व्यापून टाकून टाकणारी लिंगाकार ज्योती दिसली. त्या ज्योतीत शिवाचे गण शिवस्तुती करीत असलेले ओंकार ध्वनिरूपे ऐकू येत होते. विश्वेश्वर शिवाचे दर्शन

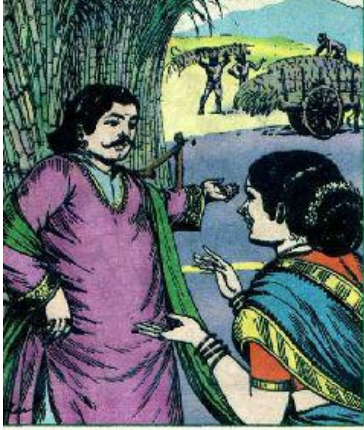

घडले. त्याच्या दोन्ही बाजूला गणपती, पार्वती व कुमारस्वामी, नंदी, भृंगी, वगैरे होते.

अव्वाला शंकराचा साक्षात्कार घडला. शंकराने आपला अभयहस्त अव्वाच्या मस्तकावर ठेवून तिच्यावर अनुग्रह केला. अव्वाला शिवसायुज्य मुक्ती लागली. सभामंडपातल्या एका चित्रांत गणपतीच्या हातांत उसाचे एक कांडे होते आणि एक शेतकरी त्याच्याकडे पहात होता. ते चित्र पाहून मिश्र कथा सांगू लागला.

एकाद्या राजासारखे मोठे जमीनदार दरवर्षी विनायकाची पूजा, उत्सव वगैरे मोठ्या थाटामाटाने करीत. म्हणून त्याला भक्त शिरोमणी म्हणून म्हणत. त्याच्याकडे पिके निघत. उसाचा मळाही होता.

त्या मळ्यांत काम करणारा एक गडी होता. तो गणपतीचा भक्त होता. दर वर्षी शेतांत काम सुरुं करते वेळी प्रार्थना करीत असे - "देवा,

यावर्षी चांगले पीक येऊ दे!'' त्याप्रमाणे उसाचे पीक फारच छान येत होते व ते वाढतच होते.

तो गडी, त्याची बायको व त्याचा दहा वर्षाचा मुलगा, खूप काबाडकष्ट करून शेतांत काम करीत. परंतु जमीनदार त्यांना फार कमी मजुरी देत असे. तीसुद्धा नियमित देईच असेही नाही. तो गडी भोळाभावडा होता, अल्पसंतोषीही होता.

जमीनदाराची बायको चांगली होती. बरेवाईट सर्व गणेशाला निवेदन करीत असे. नवरा गड्याला पगार, मजुरी देण्यात कुचराई करी, तेव्हां ती म्हणे - ''ते किती काबाडकष्ट करतात आणि तुम्ही त्यांना काय देता? बरोबर देत जा!''

''तुला सल्ला द्यायला काय जातं? अशी काटकसर करतो म्हणून तर आपल्याला गणपती उत्सव करायला कांही उरतं!'' तो तिला म्हणे.

ती मनांत म्हणे - ''काबाडकष्ट करणाऱ्यांच्या तोंडात माती कोंबून गणपतीची पूजा आणि उत्सव करण्यापेक्षां, ते नाही केले तर काय बिघडणार आहे? देवा, आमच्या ह्यांना, चांगली बुद्धी दे!''

त्या वर्षी ऊंस हत्तीच्या सोंडेसारखा जाडजूड आणि लांबसडक आला. हजारो ऊंस बांधलेले भारेच्या भारे जमीनदाराच्या आवारांत येऊन पडत होते.

''ही सर्व गणेशाची कृपा! पूजाअर्चा आणि उत्सव फुकट जातात का? आपण हे सर्व कशाला करतो मग?'' जमीनदार म्हणाला.

''एवढेच का? म्हणजे आपल्या गड्यांनी जी एवढी मेहनत केली ती कांहीच कामाची नव्हती, असे म्हणावयाचे आहे कां तुम्हाला?'' बायकोने विचारले.

''बरंच झालं की, तुझी ही फुकटची कीव आणि उदारपणा! आपण जर नोकरांचाकरांना असे मानूं लागलो तर पुढे आपल्याला त्यांच्या पाठोपाठ हिंडावे लागेल. माणसाच्या हातून काय घडणार? ही सर्व त्या विनायकाची कृपा आहे!'' जमीनदार म्हणाला. जमीनदारणीने मनांतल्या मनांत गणेशाची प्रार्थना केली - ''हे विघ्नेश्वरा! यांच्या मनांत ज्ञानोदय तुझ्याच करुणेने झाला तर होणार!''

गड्याच्या मुलाची गणपतीवरच अपार भक्ती होती. गणेशचतुर्थी आली की तो हिंडून फिरून पांढरी, तांबडी, कमळे हुडकून आणी, फुले, पत्री जमा करी, आणि पूजेसाठी आणून देई.

त्या वर्षीची गणेशचतुर्थी आली. नेहमीप्रमाणे उत्साह या वर्षीही वाढला. जमीनदाराच्या आवारांत

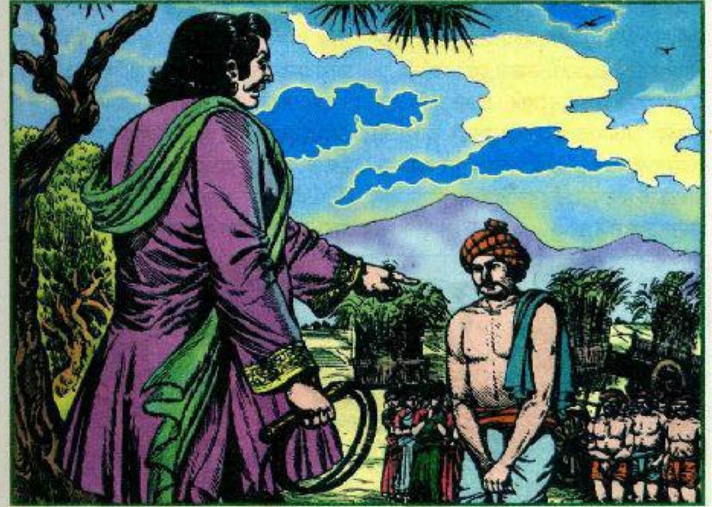
उसाचे भारे टाकीत असलेल्या वडिलांकडे जाऊन तो म्हणाला - ''बाबा, आपणसुद्धां एक ऊस गणपतीला वाहू या. ऊस घेऊन जाऊ या कां?'' गड्याने एक ऊस काढून मुलाच्या हातात दिला. तो घेऊन तो घरी निघाला. तेव्हां त्याला जमीनदाराने पाहिले.

जमीनदाराने एकदम नरसिंहावतार धारण केला व ओरडला - ''काय रे, माझा ऊंस घरी पळवून नेतो आहेस का?'' असे म्हणत तोंडाला आले ते गड्याला बोलला आणि त्याला मारूं लागला. जमीनदाराच्या घरची माणसं व गांवकरी ते पाहून गप्प राहिली, कोणी हूं कीं चूं केलं नाही. जमीनदाराची असा धाक होता गांवात. त्याने काय वाटेल ते केले तरी चाले, कोणी विचारणारा नव्हता.

गडी असह्य वेदनेने म्हणाला - ''मालक, गणेश चतुर्थी नाही कां, एक ऊस घेऊन जावं म्हटलं - एकच एक ऊस!''

जमीनदार म्हणाला - तो ऊस टाक इकडे!''

''एका उसासाठी तुम्ही इतके रागवतां काय मालक? मी गाड्या भरभरून ऊस आणून टाकला आहे येथे!'' एका उसाने काय कमी होणार आहे?'' गडी म्हणाला. ''किती उर्मटपणान बोलतो आहेस रे! एकच काय, दहा, शंभर किंवा हजार मला सारखेच! तू उद्यां सकाळी उजाडायच्या आत एक हजार ऊस खाल्ले पाहिजेस. सगळा चोथा मला

दिसला पाहिजे, नाहीत एकेका उसाबद्दल तुला कोरडे बसतील!" असे म्हणत त्याने गड्याला एका खांबाला बांधून ठेवले आणि नोकरांकरवी त्याच्यासमोर एक हजार ऊस टाकून ठेवले.

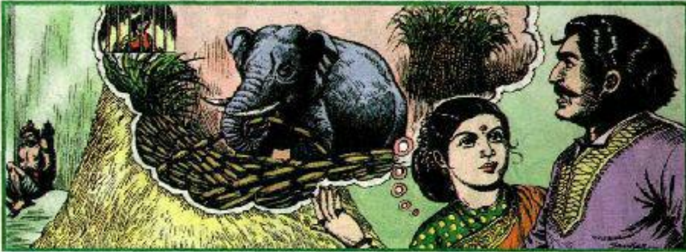
जमीनदार तसाच हट्टी होता. त्याच्या मनांत येईल तेच खरं! त्याने गड्याला एका खांबाला बांधून ठेवले. त्याच्यावर पहाऱ्याला शिपाई उभे केले. जमीनदाराच्या बायकोने गणेशाचे स्मरण करून मनांतल्या मनात त्याला आळवीत म्हटले- "देवा, गडी अगदी भोळा भाबडा आहे. ऊस खायचे त्याने ठरविले तर निष्कारण मरेल. खाऊं शकला नाहीतर माझे यजमान त्याची चामडी लोळवितील. त्याचं कसं ते रक्षण तूच कर!"

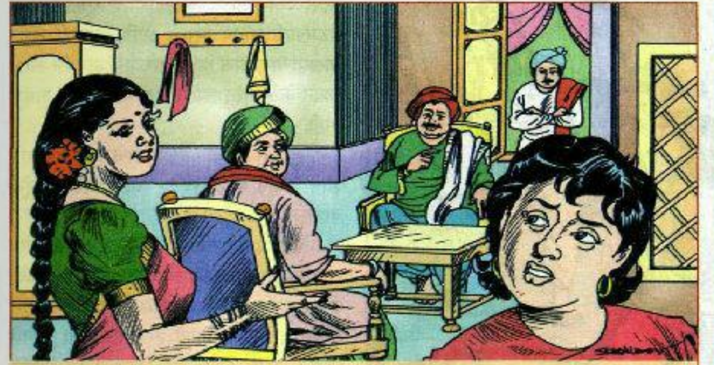
गड्याला काय करावे सुचेना. करायला कांहीच नव्हते. देवाचे स्मरण करुन डोळे मिटून तो पडून राहिला आणि त्याला झोप लागली.

उजाडताच जमीनदाराने जाऊन पाहिले तर त्याच्या आवारात हिमालयासारखी चोथ्याची पांढरी रास पडलेली होती. मानेवर भूत बसल्या-सारखा तो मोठ्याने ओरडत जागच्या जागी 'आ' वासून उभा राहिला.

त्याच्या ओरडण्याचा आवाज ऐकून त्याची बायको धावत आली. तिला तो म्हणाला - "सर्वस्वाचा नाश झाला. आपल्या आवारात एकही ऊस उरला नाही, सर्व चोथा होऊन पडला आहे! गडी म्हणजे भूत आहे भूत! आपणा सर्वांना खाऊन टाकील. चल, पळून जाऊ या!" तो ओरडून सांगत होता. ते ऐकून स्मित करून ती म्हणाली - "तो भूत नाही व त्याने ऊस खाल्लाही नाही. मी स्वत:च्या डोळ्यांनी पहात होते. तेव्हा उजाडलं नव्हते आणि हत्तीचा चित्कार ऐकून माझी झोप मोडली. मी खिडकीतून पाहिलं तर, एक मोठा हत्ती ऊस खातखात नाहींसा झाला."

"हत्ती काय म्हणतेस? या पंचक्रोशीत हत्ती असल्याचं मी या जन्मांत कधी ऐकलं नाही." असं जमीनदार सांगत असतां कांहीजण उत्सवमंडपातून धावत आले आणि सांगू लागले, "रात्री आम्ही पूजा केली ती गणपतीची मूर्तीच अदृश्य झाली आहे. चहूंकडे शोधून पाहिले.' असे म्हणत असतां त्याचं लक्ष ठेवलेल्या पडवीकडे गेले आणि सर्व ओरडू लागले - "ती पहा! ती पहा!" आणि त्या बाजूला धावले.

भार्गवची तपस्या

फार पूर्वीची गोष्ट आहे. द्रविड देशांत एक पंडित राहात होता. त्याला चार मुलगे होते. तीन मुलांनी त्याचे शिष्यत्व स्वीकारले होते आणि थोडेफार पांडित्यदेखील मिळवले होते. परंतु चौथा मुलगा मात्र लिहावाचायला शिकलाच नाही. वडिलांनी जमेल तितका खूप प्रयत्न केला, पण तो निरक्षरच राहिला.

आपल्या मुलाचे अभ्यासांत लक्ष नाही ही पाहून त्याच्या वडिलांना खूप काळजी वाटत होती. भार्गवच्या डोळ्यांसमोर त्याच्या भावांच्या बुद्धिमत्तेचं कौतुक होत होतं आणि त्याचा अनादर होत होता. आपण निरक्षर आहोत म्हणून अनादर होतोय हेही त्याला ठाऊक होतं. त्याच्यावर तो कधीकधी खूप गंभीरपणे विचार करीत बसे. त्याला शिकायची इच्छा होती. पण कां कोण जाणे, तो शिकूं शकत नव्हता. शिकायला सुरवात करण्यापूर्वी कांहीतरी क्षुल्लक बाबीवर तो विचार करुं लागायचा आणि त्यांत रमून जायचा.

भार्गवच्या वडिलांना वाटलं कीं आपल्या शिकवायच्या पद्धतीत कांहीतरी कमी आहे म्हणून त्यांनी भार्गवला गुरुकुलांत दाखल केलं. तिथें भार्गवने पशुपालन आणि झाडाझुडपांचे संरक्षण करण्याचे शिक्षण घेतले पण इतर अभ्यासाच्या विषयांत त्याला रुची नव्हती.

त्या दरम्यान एक घटना घडली. भार्गवच्या दुसऱ्या भावाच्या लग्नाबद्दल बोलणी करायला मुलीकडले कांही लोक ह्यांच्या घरी आले होते. भार्गवला बघून त्यांनी त्याची चौकशी केली.

भार्गवच्या वडिलांनी त्यांना कांही उत्तर

कुलभूषण पांडे

OCT-03 LIBRARY

देण्यापूर्वीच भार्गवची मोठी वहिनी खवचटपणें म्हणाली, ''हे आमचे धाकटे दीर. वाल्मिकीच्या बरोबरीचे आहेत.''

भार्गवला कळलं कीं वहिनी त्याची तुलना तपस्येपूर्वीच्या वाल्मिकीबरोबर करते आहे. लाजेने तो काळवंडला. तो तडक तिथून निघून गांवाबाहेर आला.

त्याच्या मनांत विचार येत होते, ''वाल्या कोळ्याने तपश्चर्या केली आणि त्याचे फळ म्हणजे तो महाज्ञानी वाल्मिकी झाला. मीही तपस्या केली तर मीही तसाच महान बनूं शकेन कां?'' हा विचार मनांत येताच त्याने परत घरी न जाण्याचा निश्चय केला व तो अरण्याच्या दिशेने चालूं लागला.

सूर्योदयानंतर एक प्रहर चालत गेल्यावर त्याला एक आश्रम दिसला. आश्रमासमोरच एक ऋषी ध्यानधारणा करीत होते. एका मोठ्या वडाखाली भार्गव बसला आणि त्यानेही ध्यान करण्याचा प्रयत्न केला. संध्याकाळपर्यंत त्याने ध्यान केले, परंतु त्याचे मन एकाग्र होऊं शकले नाही.

सूर्यास्त होण्यापूर्वी ऋषीचे ध्यान समाप्त झाले. त्याने डोळे उघडले आणि चारी बाजूंना बघितले.

तेव्हां भार्गव त्यांच्याजवळ आला व त्याने साष्टांग नमस्कार करुन त्यांना आपली सारी व्यथा त्याने सांगितली, ''ऋषिवर्य, माझ्या घरांतले लोकसुद्धां आता माझी टर उडवायला लागले आहेत. मला आता जीवनाबद्दल वैराग्य निर्माण झाले आहे. मला वाटलं कीं जरी मी अशिक्षित असलो तरी देवाची भक्ती करायचा मलाही हक्क आहेच. मी तुमच्याकडे सेवा करायला आलो आहे. माझे आयुष्य तपश्चर्येत घालवावे अशी माझी इच्छा आहे. माझ्यावर कृपा करावी. तपस्या करण्याची शक्ती मला द्यावी. मी एकाग्रचित्त होऊन तपश्चर्या करुं शकेन असे वरदान मला द्यावे.''

भार्गवचे बोलणे शांतपणें ऐकल्यानंतर ऋषीने सांगितले, ''पुत्रा, परमेश्वराने केलेल्या नियमानुसार मानव प्रथम गृहस्थाश्रमांत प्रवेश करतो आणि नंतर वानप्रस्थाश्रमांत जातो. अशा लहानसहान कारणांवरुन विरक्त होणे आणि परमेश्वराने सांगितलेल्या जीवनधर्मात बदल करणे हे निसर्ग-नियमांच्या विरुद्ध आहे.''

भार्गवने ऋषीचा उपदेश ऐकून म्हटले, ''असं आपण म्हणूं नका, महाराज. परमेश्वराच्या चिंतनात तल्लीन होऊन शांतपणें आयुष्य घालवावे हे माझे ध्येय आहे. जीवन असे जगणे हे मला सहज शक्य आहे.''

त्यावर ऋषींनी म्हटलं, ''भार्गव, मी आत्ता नदीवर स्नानासाठी जातो आहे. उद्यां याच वेळेला येऊन मला भेट.''

दुसऱ्या दिवशी भार्गवला बघितल्याबरोबर ऋषींनी हंसतहंसत म्हटलं, ''पुत्रा, तपस्येपूर्वी तुला जरी गृहस्थाश्रमांत प्रवेश करायचा नसेल तरी निदान तुला शारिरिक कष्ट तरी अवश्य केले पाहिजेत. त्याला तुझी तयारी आहे कां?''

त्याला भार्गवने आपली संमती दिली. तेव्हां ऋषींनी सांगितलं, ''माझ्याबरोबर चल.'' आणि ते त्याला घेऊन एका गांवांत गेले.

गांवात एक मध्यमवयीन गृहस्थ घराच्या ओसरीवर बसला होता. ऋषींना पाहून त्याने नम्रतेने प्रणाम केला आणि तो पुढें आला.

ऋषींनी त्याला म्हटले, ''लोकनाथ, तुझ्याकडून एक मदत मला मिळेल म्हणून मी आलो आहे. या मुलाचे नांव भार्गव आहे. तुझ्या जमिनींतली एकरभर जमीन वर्षभर कसण्यासाठीं या मुलाकडे तू सुपूर्द कर. त्याच्याकडून शेती करून घ्यायची जबाबदारी तुझी! शेतींतून जे उगवेल, ते विकायची जबाबदारीदेखील तुझीच राहील.''

लोकनाथने ऋषींचा प्रस्ताव आनंदाने मान्य केला. परत जाण्यापूर्वी ऋषींनी भार्गवला विचारले, ''तूं ऐकलंस ना? एक वर्षभर लोकनाथकडे कष्ट करुन काम शीक. वर्ष पूर्ण झालं कीं नंतर माझ्याकडे ये.''

भार्गवने वर्षभर फार कष्ट केले. त्या एकरभर

जमिनींत त्याने निरनिराळ्या भाज्या व फळें यांची रोपें लावली. लोकनाथखेरीज गावांतले इतर लोकही त्याची प्रशंसा करायला लागले.

पाहातापाहाता वर्ष केव्हांचं संपलं. त्याने एका टोपलींत तऱ्हेतऱ्हेची फळें घेतली आणि ती घेऊन तो ऋषींकडे गेला व त्याने त्यांना साष्टांग नमस्कार केला.

ऋषींनी प्रेमळपणे हंसून विचारले, ''काय भार्गव, संसाराबद्दल तुझ्या मनांत जी विरक्ती निर्माण झाली होती, ती काय अजून तशीच आहे कीं त्यांत कांही बदल झाला आहे?''

''फार मोठा बदल झाला आहे, महाराज.'' क्षणभर थांबून भार्गवने उत्तर दिले. ''त्या गांवातल्या राममंदिराचे पुजारी आपल्या मुलीचे लग्न माझ्याशी व्हावे असे म्हणत आहेत.''

''असं आहे होय? याचा अर्थ असा होतो

कीं तूं संन्यासी होण्याऐवजी गृहस्थ होणार आहेस आता!'' ऋषीने म्हटलं. भार्गवने खाली मान घालून संकोपाने अडखळत म्हटलं, ''महाराज, आपला आशिर्वाद असला तर मला गृहस्थाश्रम स्वीकारायचा आहे.''

ऋषींनी 'तथास्तु' म्हणून त्याला आशिर्वाद दिला व म्हटले, ''तुझ्यांत जो बदल झालेला आहे तो बघून मला फार आनंद होतो आहे. पुत्रा, तुझ्यांत असा बदल व्हायला हवा म्हणून तर मी तुला लोकनाथच्याकडे सोंपवला होता. माझा तर्क खरा ठरला. माणसाला नेहमी सुखासमाधानांत राहायला हवं असतं. त्याच्यासाठी जास्त शिक्षण घेतलेच पाहिजे असे नाही. व्यवहारज्ञान हवे व थोडीफार समज! प्रत्येकाची विचारसरणी व आवड निरनिराळी असते. परिश्रम ही देखील एक तपस्या आहे. तू मला सांगितलं होतंस कीं गुरुकुलांत राहात असताना तुला बागकाम व गोरक्षणाची फार आवड होती. आठवतं कां?''

''होय, महाराज.'' भार्गव उत्साहाने उत्तर दिले.

''ते ऐकतानाच मी निश्चय केला होता कीं तुला मी शेतकी कामाकडे लावीन. खरं सांगायचं तर आईवडिलांनी आपल्या मुलांना त्यांच्या आवडीचे शिक्षण देणे आणि त्यांना उत्तेजन देणे हे पालकांचे कर्तव्य ठरते. पण दुर्दैवाने याबाबतीत तुला आपल्या मातापित्याचे मार्गदर्शन याबाबतीत मिळाले, नाही. त्यामुळें तुझ्यासारखी मुलें निराश होऊन वैराग्याच्या दिशेकडे वळतात. आता मला सांग, मी तुला तपस्येचा योग्य मार्ग दाखवला आहे ना?'' ऋषींनी म्हटलं.

त्यांचे हे प्रेमळ बोल ऐकून भार्गवच्या डोळ्यांत पाणी आले. दोन्ही हात जोडून त्यांना वंदन करीत तो म्हणाला, ''माझ्या मनांत कोणताही किंतु राहिला नाही, महाराज. मी आपला उपदेश नेहमी लक्षांत ठेवीन आणि याच प्रकारची तपश्चर्या करीत असताना जर माझ्या-सारखा कुणीतरी गोंधळलेला माणूस आढळला तर त्यालाही मी समजावून सांगीन. त्याला योग्य मार्गावर आणण्याचा प्रयत्न करीन. येतो मी, महाराज, आता मला आपण अनुमती द्यावी.''

आणि त्यांची अनुमती घेऊन भार्गव तिथून निघून परत गेला.

गोष्टीवेल्हाळ

शारदापुर गांवात शिव नांवाचा एक वृद्ध राहात होता. गोष्टी रंगवून सांगण्यात तो फारच हुशार होता. त्याची कोणतीही गोष्ट ऐकताना लोक मंत्रमुग्ध होऊन ऐकत राहात. गोष्ट संपेपर्यंत तिथून हलत नसत, आणि गोष्ट संपली कीं नाईलाजाने उठत. गोष्ट इतक्या लवकर कां संपली याचे त्यांना वाईट वाटे.

मुलें जेवताना हट्ट करुं लागली किंवा त्रास देऊं लागली, तर आया मुलांना घेऊन शिवजवळ येत. शिव मुलांशी गोड बोलत त्यांना एखादी गोष्ट सांगायचा, आणि मुलें गोष्टींत गुंगली कीं एकीकडे त्यांच्या आया त्यांना भरवायच्या. मुलांना गोष्टी सांगताना शिवला फारच समाधान होत असे.

प्रतापनारायण हा रामापुरचा मोठा जमीनदार होता. आसपासच्या गांवातून त्याच्याइतकी जमीन कुणाकडेच नव्हती. गेले कांही दिवस तो आजारी पडून सारखा झोंपून राहात होता. प्रकृति ठीक नसल्यामुळें त्याचे मनही तितके स्वस्थ नव्हते. दूरदूरचे वैद्य येऊन त्याला पाहून गेले, पण कांहीही उपयोग झाला नाही. मन शांत झालं कीं त्याची प्रकृति सुधारेल असं वैद्यांचं मत पडलं.

मनाला शांति मिळावी म्हणून त्याने संगीत ऐकलं. रामायण, महाभारत, पुराण कथा ऐकल्या. अध्यात्मावरचे ग्रंथ वाचले. पण त्याचे चित्त कांही शांत होईना.

अशा परिस्थितींत प्रताप नारायणने शिवच्या गोष्टी सांगण्याबद्दल ऐकले. त्याने निरोप धाडून शिवला बोलावून घेतले. शिव त्याच्या महालांत राहायला आला आणि एक आठवडाभर प्रतापनारायणला सारा वेळ गोष्टी सांगत बसला.

शिवच्या गोष्टी ऐकून त्याचे मन प्रसन्न झाले.

मांगेश्वर

त्याची प्रकृतिही सुधारुं लागली. एके दिवशी प्रतापनारायणने शिवला म्हटले, "शिवा, तुझ्या गोष्टी ऐकायला मला फारच आवडल्या. तुझ्या गांवी तू एकटाच आहेस. तू इथेच राहा ना! इथे मी तुला सगळ्या सुखसोयींची व्यवस्था करुन देईन. मला गोष्टी सांगत जा."

प्रतापनारायणचे हे बोलणे शिवलाही पटले. जमीनदाराच्या वाड्यावर सगळा आरामशीर थाट होता, स्वादिष्ट भोजन मिळत होते; त्याबरोबर नारायणसारख्या वजनदार गृहस्थाचा लोभही जडला, म्हणून शिवने तिथेच राहायचा निर्णय घेतला.

शिवच्या गोष्टी ऐकत प्रतापनारायणाचे दिवस आनंदात जात होते. परंतु तिकडे शारदापुरांत मात्र गांवकऱ्यांचा असंतोष दिवसेंदिवस वाढत चालला होता. कोणत्याही परिस्थितींत आपण शिवला परत गांवी बोलवायचे, असे गांवातल्या प्रमुखाने ठरवले. म्हणून त्याने गांवातली चार वडील माणसे प्रतापनारायणकडे पाठवली.

त्या चौघाजणांनी प्रताप नारायणला सांगितले "शिव गावांत नसल्यामुळें तिथली परिस्थिती गंभीर झाली आहे. मुलें धड नीट जेवत नाहीत, त्यांच्या आया कंटाळून रडकुंडीला येतात. त्यांची मनस्थिती केविलवाणी झाली आहे. कृपा करुन आपण शिवला आमच्याकडे परत पाठवावे."

प्रतापनारायणने कडवट स्वरांत त्यांना सांगितले, "शिव आता इथें रमला आहे. आता तो कांही गांवी परत जाणार नाही. आपण त्याला विसरुन जावं हे उत्तम!" आणि त्यांना गांवी परत धाडले.

असेच दोनतीन महिने गेले. हळूंहळूं शिवची नाखुषी वाढायला लागली. पूर्वीसारखी त्याच्या गोष्टी सांगण्यांतली रंगत कमी होऊं लागली. प्रताप नारायणाच्या देखील लक्षांत आले कीं शिवच्या गोष्टींत पूर्वीसारखी मोहिनी राहिली नाही. त्या गोष्टी त्याला आता नीरस वाटूं लागल्या होत्या.

एक दिवस शिवने नारायणला म्हटले, "महाराज, आपण रागावणार नसाल तर माझी एक विनंती आहे."

"सांग," प्रताप नारायणने म्हटलं.

"माझं मन अस्वस्थ झालंय. शेजारच्या गांवात रामचंद्र नांवाचा एक तरुण आहे. गोष्टी रंगवून सांगण्यात तो प्रवीण आहे असं ऐकलंय. मला त्याच्या गोष्टी ऐकायची फार इच्छा आहे. म्हणजे माझं मनही जरा शांत होईल."

शिवच्या या बोलण्याचे प्रतापनारायणला मुळींच आश्चर्य वाटले नाही. त्याने म्हटले, "तुझं मन कां अस्वस्थ आहे ते मला ठाऊक आहे. त्याच्यासाठी रामचंद्राच्या गोष्टी तू ऐकायला हव्यास हा उपाय नाही. तू लागलीच गांवी परत जा.. तिथली थंड हवा, स्वच्छ पाणी यामुळें तुला बरे वाटेल. मुलांना गोष्टी सांगताना तुला खूपच समाधान मिळते हे मला माहीत आहे."

शिव खूष होऊन म्हणाला, "आपण अगदी बरोबर बोललात. माझ्या मनांत अगदी हेच होतं. पण मला आपल्याला सांगायला संकोच वाटत होता. गांवातले लोक मला बोलवायला आले होते, तेव्हांपासून माझा आनंद कमी होऊं लागला. माझं कांहीतरी हरवलंय असं मला वाटायला लागलं. माझी गोष्ट ऐकताना मुलांना जो आनंद होत होता, त्यांचे चेहरे उजळून जात असत, तो चित्र माझ्या डोळ्यासमोरुन जाईना. अजूनही ते चेहरे माझ्या नजरेसमोर आहेत. त्यांना संतुष्ट करणे, खूष ठेवणे, हे माझे कर्तव्य आहे. आपली संमती असेल तर मी माझ्या गांवी परत जाईन."

त्यानंतर जेव्हां केव्हां प्रतापनारायणचे मन उदास झाले तर, शिवच्या गांवी जाऊन त्याच्या गोष्टी ऐकल्यानंतर प्रसन्न होऊन तो घरी परत जाऊं लागला.

